

19-20. Yüzyıllarda Avrupa’da ve Türkiye’de Askerî Posta Güvercini Kullanımı

Ramazan Erhan Güllü*

Öz

Haberleşme ile ilgili teknolojik aygıtların icadı öncesinde tüm dünyada haberleşme aracı olarak kullanıldıkları bilinen güvercinler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Avrupa’da tekrar askerî haberleşme amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Savaşlar sırasında muhasara altına alınan ve telgrafla haberleşme hatları kesilen bölgelerin dışarıyla haberleşmesi güvercinler aracılığıyla sağlanmaktaydı. 1870-1871 Almanya-Fransa Savaşı’nda Paris’in muhasarası sırasında Fransızlar Paris ile haberleşmek için posta güvercini kullanmış, bu savaşı takip eden yıllarda Avrupa ülkelerinde askerî birimler içerisinde posta güvercini (Latince isimlendirmesi Columba Livia Domestica) şubeleri de dâhil edilmişti. Avrupa’daki gelişmeler birçok konuda olduğu gibi Osmanlı Devleti’ne de yansımış, özellikle II. Abdülhamit döneminde İstanbul merkezli bir posta güvercini sistemi kurulmaya çalışılmıştı. Sultan’ın iktidarının son yıllarında nizamnamesi de yayımlanarak Avrupa’da olduğu gibi resmî bir askerî birim haline getirilmeye çalışılan posta güvercini sisteminin uygulamaya konulması mümkün olamamıştı. Buna karşılık başta Rusya olmak üzere farklı ülkelerin Osmanlı sınırlarında güvercinler aracılığıyla istihbarat topladıkları görülmekte ve devlet bu karşı istihbarat faaliyetlerine engel olmaya çalışmaktaydı. Hem II. Abdülhamit döneminde hem de sonrasında – özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında – devletin güvenlik endişeleri arasında başka ülkeler tarafından kullanılan posta güvercinleri de yer alıyordu. Osmanlı Devleti bunlarla mücadele ederken kendi posta güvercini sistemini kurmak için uğraşmaya da devam etmişti. Uygulamaya bir türlü geçirilemeyen bu sistemle ilgili çalışmalar, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da sürdürülecek ve Türkiye Cumhuriyeti’nde de askerî posta güvercini sistemi kurmaya yönelik çalışmalar görülecekti.

Anahtar Kelimeler: Posta Güvercini, İstihbarat, Osmanlı Devleti, II. Abdülhamit.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, ramazan.gullu@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-6819-4003

DOI: 10.37879/belleten.2020.1175

Makale Gönderim Tarihi: 24.03.2019 – Makale Kabul Tarihi: 11.08.2020

Usage of Homing Pigeons for Military Purposes in Europe and Turkey during 19th and 20th Centuries

Abstract

The pigeons, known to be used as communication tools all over the world before the invention of technological devices, were started to be used again in the second half of the 19th century, especially in Europe for military communication purposes. During the siege of Paris in the Franco-Prussian War of 1870-1871, the French had used homing pigeons (in Latin, *Columba Livia Domestica*) to communicate with Paris, and in the following years the European pigeon branches were included in the military units of European countries. The developments regarding military intelligence in Europe were spread to the Ottoman State, especially during the reign of Abdulhamid II., an Istanbul based pigeon system was tried to be established. However, the system of the homing pigeon was not implemented in the State despite the publication of a regulation in the last years of the Sultan's reign. On the other hand, it was seen that different countries, mainly Russia, gathered intelligence through the pigeons within the Ottoman borders, and the state was trying to prevent these counter-intelligence activities. Both during the reign of Abdulhamid II. and thereafter -especially during the First World War- the Ottoman State's security concerns were concentrated on the homing pigeons used by other countries. After the reign of Abdulhamid II., the Ottoman State continued to work on establish its own pigeon system. Works on the pigeon system has been maintained after the collapse of the Ottoman State and the Republic of Turkey has also made efforts to establish a military pigeon system.

Keywords: Homing Pigeon, intelligence, the Ottoman State, Abdulhamid II.

Giriş

Güvercin yetiştiriciliği ve beslenmesi insanlık tarihinin en eski gelenekleri arasında sayılmaktadır. Farklı amaçlarla beslenebilen güvercinlerin posta güvercini olarak haberleşme amacıyla kullanılması ise oldukça eski geleneklerden kabul edilmekte, bu iş için kullanılan özel güvercin türleri bulunmaktadır. “Yabani” ve “ehli” (evcil) şeklinde genel olarak iki gruba ayrılan güvercinlerin, yabani olanları da “ehli” kısmı da birçok türden oluşmaktadır. Özel olarak yetiştiriliyorlarsa, sağlıklarına ve bakımlarına özellikle dikkat edilmesi gereken güvercinlerin farklı türlerinin çiftleştirilerek çeşitlerinin artırılması da uzun dönemlerden beri uygulanan bir gelenek halini almıştır.¹ Genel tür itibarıyla beş yüzden fazla güvercin çeşidi olduğu iddia

1 “Seyyah Güvercinler ve Bunların Zamân-ı Harbde İstihdamları”, *Ma'lûmât*, 21, 2 Teşrin-i Sâni 1311 (14 Kasım 1895), s. 495.; “Güvercinler”, *Çil Horoz*, 2, 1 Mayıs 1338 (1922), s. 21.;

edilmekle birlikte bunların belirli türleri posta güvercini olarak kullanılabilir. Yabani güvercinlerin bazı türleri genel olarak herhangi bir amaçla insanlar tarafından beslenememekle birlikte evcilleştirmeye yatkın türleri de vardır. İnsana alışkın olan güvercinler, kolay evcilleştirilebilen hayvan türlerindedir. Evcil güvercinler ise “posta güvercini” olarak kullanılabilirler gibi - günümüzde birçok yerde yaygın şekilde görülebildiği üzere - eğlence amaçlı da beslenebilmekte veya oldukça kıymetli olan gübresinden yararlanmak için özel güvercinlikler tesis edilmektedir. Çoğunlukla toplu yaşayan ve iklim şartlarına göre göç eden yabani güvercinlerin, gerekli yaşam şartları sağlanarak evcilleştirilmeleri kolay olmaktadır.²

Posta güvercini (Latince *Columba Livia Domestica*) olarak kullanılacak güvercinlerin yetiştirilecekleri barınakların (diğer bir tabirle güvercinliklerin) de belli özelliklere sahip olması, güvercin yetiştiriciliğinden ve onların haberleşmede kullanılmasından daha çok verim alınmasını sağlamaktadır. 19. yüzyıldan beri dünyada posta güvercini kullanan ülkelerin genellikle benimsedikleri güvercinlikler, büyüklüklerine göre üçe ayrılarak; “büyük güvercinlik”, “güvercinlik” ve “barınak” olarak adlandırılmışlardır. Güvercinlerin, beslenmelerinden çoğalmalarına ve haberleşme için kullanılmalarına kadar gerekli bakımlarının yapıldığı bu yuva sistemi, özellikle Fransa gibi posta güvercinlerini ciddi şekilde kullanan ülkelerde sistematik şekilde düzenlenerek uygulanmıştır.³

Güvercinlerin bir haberleşme aracı olarak kullanılmalarını sağlayan temel özellikleri, yuvalarına bağlılıkları ve oraya dönme kabiliyetleridir.⁴ Bununla beraber muhâbere amacıyla kullanılacak güvercinlerde yuvaya bağlılık dışında üç özellik daha aranmaktadır. Bunlar; içgüdüleri sayesinde yönlerini kolaylıkla bulabilme yeteneği, süratli uçabilme özelliği ve yorgunluğa tahammül derecelerinin yüksekliği. Bu özelliklerle birlikte muhâbere esnâsındaki iklim şartları da posta güvercinleri ile yapılacak haberleşme için son derece önemlidir. Güvercinler her iklim ve hava şartında aynı şekilde uçamayacakları için, güvercinin yetiştiği ortama uygun olmayan iklim şartlarında muhâbere amacıyla uçurulmaları doğru değildir. Ayrıca

Muhâbere ve Muvasala Müfettişlik Kalemî Müdürü, Muhâbere Yüzbaşısı Asaf, “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kütâatı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 1, İstanbul, Eylül 1341 (1925), s. 26-27.

2 Ali Nazîmâ, “Güvercin”, *Maârif*, 1(26), 20 Recep 1309 (19 Şubat 1892), s. 412-414.

3 Güvercinliklerin nasıl olması gerektiğine dair Türkçe'ye tercüme edilmiş bir lâyiha için bk. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Hibe-Satın Alma-Devir; Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD.AFT.)* nr. 9/16.

4 J. Gvyar, *Muhâbere Güvercinleri*, (Nakleden: A. Yumni), Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Ta'lim ve Terbiyesi Dairesi, Ankara 1928, s. 1.

güvercinler yetiştikleri bölgenin iklim şartlarından farklı yerlerden de muhâbere amacıyla bırakılmamalıdır.⁵

Posta güvercinlerinin yetiştirilmesi ve eğitilmeleri sırasında da dikkat edilmesi gereken kurallar bulunmaktadır. Bir posta güvercininin yetiştirilmesi en temelde iki dönem olarak kabul edilmektedir. İlki, güvercinin yumurtadan çıktıktan sonraki ilk yıl, ikincisi ise güvercinin bu ilk yılın sonundan itibaren geçirdiği sonraki zamandır. İlk dönemde güvercinin düzenli beslenmesi sağlanarak, bulunduğu yeri tanması ile ilgili temel eğitim verilir. Sağlıkları gözlemlenen güvercinlerden, posta güvercini olamayacak şekilde zayıf ve sağlıksız olanlar çıkarılır. İkinci dönemden itibaren güvercin yavaş yavaş uçmaya alıştırılarak, zamanla kısa mesafeden en uzak mesafeye kadar uçup tekrar yuvasına dönmesi şeklinde uçuş talimleri yaptırılır. Daha sonra da güvercinler yuvalarından alınarak, yakından uzağa şekilde belirlenecek belirli menzillerden uçurulurlar, böylece farklı yerlerden uçmaya başladıklarında yuvalarını bulma özellikleri kuvvetlendirilmiş olur. Bu husus güvercinin eğitimi açısından en önemli noktayı teşkil eder. Zira haberleşmede kullanılan güvercin aslında kendi yuvasına dönmek için uçmaktadır. Yuvasının yerini iyi öğrenen güvercin, başka bir yerden bırakıldığında tekrar kendi yuvasına dönecek ve bu sayede bırakıldığı yer ile yuvası arasında haberleşmeyi sağlamış olacaktır. Güvercinleri kısa sürede haddinden fazla yormak eğitimlerini olumsuz etkileyeceğinden, talimler güvercinlerin durumuna göre birkaç gün aralıkla sürdürülmelidir.⁶ Ayrıca haberleşmede kullanılacak güvercinlerin yetiştirilmesinde dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de düzenli ve sağlıklı beslenmeleridir.⁷

Yuvasının yerini iyice öğrenen ve bırakıldığı uzun mesafelerden yuvasına dönme-yi başaran güvercinler haberleşme amacıyla yetiştirildikleri yuvalarından, haber ulaştırması istenilen adrese götürülür, orada çevreyi tanıyıp alışmasını engellemek için bir kafes içinde kapalı tutulur. Gerek görüldüğünde boynuna, kanadına veya ayağına asılan çengel veya küçük keseler içine yerleştirilmiş haber kâğıtları ile bir-

5 “Posta Güvercinleri”, *Servet-i Fünûn*, 21(536), 7 Haziran 1317 (20 Haziran 1901), s. 141-142.; Muhâbere Müfettişlik Kalemî Müdürü, Muhâbere Yüzbaşı Asaf, “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kitâatı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 3, İstanbul, Teşrin-i Sâni (Kasım) 1341 (1925), s. 25.

6 Muhâbere Müfettişlik Kalemî Müdürü, Muhâbere Yüzbaşı Asaf, “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kitâatı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 5, İstanbul, Kânûn-ı Sâni (Ocak) 1342 (1926), s. 23-24.; J. Gvyar, *Muhâbere Güvercinleri*, s. 5-6.

7 “Güvercinler”, *Servet-i Fünûn*, 27(699), 2 Eylül 1320 (15 Eylül 1904), s. 264. Güvercinliklerin tesis ve bakımı ile güvercinlerin beslenmesi hakkında ayrıca bk. Muhâbere Müfettiş Vekili Miralay Cemal, “Yabancı Güvercinlik”, *Fen Kitâatı Mecmûası*, İkinci Sene, Sayı: 14, İstanbul, Şubat 1928, s. 26-32.

likte uçurularak yuvasına dönmesi sağlanır. İyi yetiştirilmiş bir güvercinin 50 ile 150 km arası bir mesafeyi – hiçbir yerde durmaksızın – 1 ile 4 saat arası bir sürede uçarak kat edebildiği ifade edilmektedir. Ancak güvercinin uçuş hızına, hava şartları kadar coğrafi alan da etki etmektedir. Kuş uçuşu olarak bu mesafe dile getirilse de özellikle arazi yapısına bağlı olarak menzil bu rakamların üzerine çıkabilmektedir. Bu yüzden haberleşme sağlanan bölgelerde tüm şartlar dikkate alınmalıdır.⁸ Bunların yanında, çok önemli haberlerin iletilmesinde; güvercinin yolda acıkması, susması, herhangi bir sebeple yolunu kaybetmesi ya da başka birinin eline geçmesi ihtimaline karşı iki, üç veya - neticeden emin olmak için - dört farklı güvercin kullanılır. Haberin iletileceği menzilin, güvercinin tek seferde erişemeyeceği kadar uzak olması durumunda bazı yerler istasyon olarak kullanılır ve yolun oradan sonraki kısmı için başka bir güvercin gönderilir. Bu yüzden posta güvercini haberleşmesi yapılan istasyon ve diğer bölgelerde her haberleşme için dört güvercin kullanılabilceği hesaba katılarak yeterli sayıda güvercin bulundurulmalıdır.⁹

Güvercinlerin tarihî süreç içinde haberleşme aracı olarak kullanılmalarına dair yapılmış eski tarihli çeşitli çalışmalarda, “güvercinlerin tarihinin beşeriyet tarihi ile başladığı” ve farklı bölgelerdeki insanlar arasında bir haberleşme aygıtı olarak kullanılmalarının da yine çok eski tarihlere dayandığı ifade edilmiştir. “Nuh Tufanı sonrası, suların çekildiğini haber veren hayvanın güvercin olduğundan”,¹⁰ “Mısır'da firavunlar zamanında harb sefinelerinde bulundurulan güvercinler”-den, “Romalıların istila hareketlerinde güvercin kullanımları”na,¹¹ Romalılarla birlikte Fenikeliler'in tüm askerî haberleşmelerini güvercinlerle sağladıklarına¹² ve “güvercin vasıtasıyla muhâbere fikri(nin), Babil ve Asur devlet-i kadîmesinin en

8 “Avrupa'da Mevcûd Askerî Güvercinlikler Şebikeleri”, *Maârif*, 1(4), 13 Safer 1309 (18 Eylül 1891), s. 51.

9 “Avrupa'da Mevcûd Askerî Güvercinlikler Şebikeleri”, *Maârif*, 1(5), 20 Safer 1309 (25 Eylül 1891), s. 68.

10 Birçok yerde zikredilen bu bilgi, *Mütâlaa Gazetesi*'nin 25 Mayıs 1898 tarihli nüshâsında şu şekilde anlatılıyordu: “Hazret-i Nuh zamânında suların çekildiği müjdesini getiren bu nâzik hayvan bugün seygar postacılık vazîfesini icrâ eyliyor.”, “Güvercin”, *Mütâlaa*, 92, 13 Mayıs 1314 (25 Mayıs 1898), s. 5.

11 Muhâbere ve Muvâsala Müfettişlik Kalemî Müdürü, Muhâbere Yüzbaşısı Asaf. “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kitâatı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 1, İstanbul, Eylül 1341 (1925), s. 24-26.

12 “Ezmine-i kadîmede güvercinler muhaberât-ı umûmiyye husûslarında istihdâm olunuyorlar idi. Hatta Fenikeliler ile Romalılar bil-cümle muhaberât-ı askeriyelerini güvercinler ile mahall-i mahsûsına isâl eyledikleri gibi Modéne şehrinin muhâsarasında bile kullanılmışdır.”, “Seyyah Güvercinler ile Askerî Güvercinler Münderecâtı”, *Musavver Cihan*, 1(1), 25 Mart 1306 (6 Nisan 1890), s. 7.

eski hükümdârları indinde dahi mevcûd olduğuna” kadar birçok anlatı bulunmaktadır.¹³

Orta Çağ’da İslam dünyasında da haberleşmenin en önemli aracının posta güvercinleri olduğu belirtilmektedir. Fâtımîler, Zengiler ve Eyyûbiler gibi devletlerde güvercinler, haberleşme ve istihbarat için yoğun olarak kullanılmaktaydı. Eyyûbiler’in posta güvercinleri ile haberleşme ağı, dönem açısından düşünüldüğünde son derece gelişmiş bir düzeydeydi. Selçuklular’da da aynı gelişmişlikte bir sistem mevcuttu. Aynı tarihlerde İslam dünyasına yönelen Haçlılar da güvercinleri haberleşmenin en temel araçlarından birisi olarak kullanmışlardı. Hatta Haçlılar, hem bölgede kendi aralarındaki iletişimde hem de İstanbul ve diğer Hristiyan devletlerin yetkilileriyle yürüttükleri haberleşmede güvercinlerden etkin şekilde yararlanmışlardı.¹⁴

İlerleyen süreçte Avrupa’da ve Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti’nde modern posta ve haberleşme teşkilatları kurulmuş olmakla birlikte bu kadim haberleşme aracı da hâlen kullanılmaya devam edilmekteydi. Posta güvercininin 19. Yüzyıl Avrupası’nda yeniden önem kazanması, bir savaş durumunda telgraf hatlarının düşman eline geçmesi veya herhangi bir nedenle telgrafla iletişim imkânının yok olmasından duyulan endişeden ileri gelmiştir. Güvercinlerden çeşitli şekil ve sebeplerle haberleşmede yararlanılmış ise de en önemli güvercin postaları, savaş esnasında mahsur kalan bölgelerle iletişim kurmak için kullanılanlardı. Dolayısıyla posta güvercini kullanmanın en önemli amaç ve faydasının, bir savaşta bir bölgenin muhasara edilmesi durumunda mahsur kalanların dışarı ile iletişimini sağlamak olduğu söylenebilir. Bu tür durumlarda, doğrudan irtibat imkânı ortadan kalkan bölgelerle ancak güvercin vasıtasıyla iletişim sağlanabilmektedir.¹⁵ Bununla birlikte bir savaşın farklı aşamalarında posta güvercinleri kullanmak önemli faydalar sağlayabilmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru gelirken Avrupa’nın önemli ülkelerinin resmî askerî güvercinlikler kurarak güvercin istihbaratı hususunda önemli noktalara ulaştıkları açıkça görülmektedir. Fransız bir uzmanın çalışmasında, güvercinlerin savaş sırasında bir ordu için ne kadar önemli olduğu şu şekilde açıklanıyordu:

13 Ebuzziya Tevfik, “Güvercin Postası”, *Muharrir*, 1(6), 1294 (1876), s. 164.

14 Tülay Yürekli, “Zengiler ve Eyyûbilerde İstihbarat”, *Türkiyat Mecmuası*, 27(2), 2017, s. 293-311.; *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2007, s. 48-54.

15 *Güvercin Yetiştirilmesine Dâir Ta’lîmât*, Dâire-i Askeriyye Matbaasında Tab’ Olunmuşdur, İstanbul 1318, s. 10.

“Dikkatle ta’lîm ve terbiyesini yapacağınız güvercin müdâfaaâ-i milliyenin kıymetli yardımcısıdır.”¹⁶

“Düşman hatlarında keşif hizmetinde bulunanların geriye haber göndermeleri için mükemmel bir vâsıtaadır.

Telsiz ile güvercin arasında şu fark vardır:

Telsiz; bir noktadan uzun ve muhtelif haberlerle dolu bir telgrafi uzaklara doğru yayar. Muhârebe sahâsının muhtelif mahâllerinden güvercinle gelen haberler müsait şerâit altında ve bir merkezde toplanır.”¹⁷

“Güvercinler sayesinde kumandanlık; ilk hattaki kıt’aların vaz’iyyeti, zamanında erişilmesi veya alınması lâzım gelen noktalarla harb edenlerin talepleri ve tahminleri hakkında dâimâ ma’lûmâta mâlik olacaktır.”¹⁸

Yalnız savaş sırasında askerî kıtalarda kullanılacak güvercinler, yuvalarından çıkarıldıktan sonra en fazla üç gün içinde haberleşme için kullanılmalıdırlar. Zaman aralığı uzarsa, savaş şartları içerisinde yuvalarını bulmakta zorlanabilirler.¹⁹ Bunun dışında, ağır bombardımanlar veya gaz bulutları güvercinin kendi menziline ulaşmasına genel olarak engel olmamaktadır. (Giderek kullanılmaya başlanan zehirli gazlar ise güvercinlere engel olacaktır.) Çalışmada, savaşlarda kullanılan güvercinlerin, yüzde doksan beşinin gideceği yere ulaştığının tespit edildiği özellikle vurgulanmaktadır.²⁰

Avrupa’da İstihbarat Amacıyla Güvercinlerin Kullanılmaya Başlanması

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde güvercinler hakkında kaleme alınmış yayınlarda, güvercinle haberleşmenin Doğu ve İslam toplumlarında yaygın ve köklü bir kültür olduğu öne çıkarılmış, batılıların birçok bilimsel yenilik gibi bunu da

16 *Güvercinlerle Muhâbere (Transmission par pigeons voyageurs)*, (Fransız Mütehasşis’in notlarından tercüme ve nakleden Birinci Mülâzım Yusuf İzzeddin), *Jandarma Mecmûası*, Yıl: 4, Sayı: 16, 1 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928, s. 221. Bu inceleme Jandarma Mecmuası’nın zikredilen sayısının 219-238. sayfalarında yayımlanmıştır. Bundan sonraki dipnotlarda bu inceleme sadece *Güvercinlerle Muhâbere* şeklinde zikredilecektir.

17 *Güvercinlerle Muhâbere*, s. 228.

18 *Güvercinlerle Muhâbere*, s. 229.

19 *Güvercinlerle Muhâbere*, s. 230.

20 *Güvercinlerle Muhâbere*, s. 231.

doğu medeniyetinden öğrenerek geliştirdikleri vurgulanmıştır. Avrupalıların savaşlarda posta güvercini kullanmanın faydalarını ve önemini idrak ederek, meseleye ciddi önem vermeye başlamaları 16. yüzyıl sonlarındadır. Özellikle 1573-1574 yıllarında Hollanda’da yaşanan savaş esnasında önce Haarlem ve sonra da Leiden şehirlerinde mahsur kalanların dışarısı ile güvercinler aracılığıyla haberleşebildikleri, bu sayede posta güvercinlerinin öneminin daha iyi anlaşıldığı vurgulanır.²¹

Bu tarihlerden itibaren posta güvercinleri Avrupa’da daha sık kullanılmaya başlanmıştı. Ancak posta güvercini kullanımı hususundaki bu tarihî süreç ve konunun öneminin farkında olunması ile birlikte, Avrupa’da posta güvercinlerin muhâbere aracı olarak kullanılmalarının çok daha fazla ehemmiyet kazanması 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı sırasında, Almanların Fransa’yı istilası üzerine yaşananlarla anlaşılmıştı. Telgraf teknolojisinin posta güvercinlerine ihtiyaç kalmadığını düşündürmesine rağmen, bazı güvenlik kaygılarından dolayı bu teknolojilerin kullanılmaması nedeniyle posta güvercinlerinden faydalanmak zorunda kalınması, bu kadim geleneği yeniden önemli hale getirmişti. Bahsedilen savaş sırasında Paris’in Almanlar tarafından ağır bir muhasaraya alınması üzerine, Fransızlar Paris ile diğer vilayetler arasındaki irtibatı ancak balon ve güvercin kullanarak sağlayabilmişlerdi.²² Toplu olarak elde tutularak yeniden Paris’e dönebilmeleri ve Paris’e gerekli bilgilerin ulaşmasını sağlayabilmeleri için balonlar içerisinde havalandırılan güvercinler, Paris’ten güvenle çıkarılmış ve kendilerinden beklenen hizmeti yerine getirebilmişlerdi. Bazı çalışmalarında, dört balon içerisinde 360 güvercinin Paris’ten çıkarıldığı ve bunlardan 302 tanesinin Paris’e haber götürmek üzere dışarda istihdam edildiği belirtilmektedir. Haberleşme için özel olarak yetiştirilmemiş ve önceden herhangi bir şekilde denenmemiş olmalarına rağmen bu güvercinlerden 98’i Paris’e haber iletmek üzere gönderilmiş ve bunlardan 75’i de kendi güvercinliğine ulaşmak suretiyle gerekli haberleşmeyi sağlamayı başarmıştı.²³

21 Münif (Paşa), “Kebûter-nâme-i ber”, *Mecmûa-yı Fünûn*, 12, İstanbul 1279 (1863), s. 485-487.; Ebuzziya Tevfik, “Güvercin Postası”, s. 164.; “Avrupa’da Mevcûd Askerî Güvercinlikler Şebekeleri”, *Maârif*, 1(1), 26 Muharrem 1309 (1 Eylül 1891), s. 9.

22 *Ma’lûmât*, 21, 2 Teşrin-i Sâni 1311 (14 Kasım 1895), s. 495.; Ebuzziya Tevfik, “Güvercin Postası”, s. 165.; Muhâbere Müfettişliği Müfettişlik Kalemi Müdürü, Yüzbaşı Asaf, “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kütâatı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 2, İstanbul, Teşrin-i Evvel (Ekim) 1341 (1925), s. 22-24.; “Güvercin Yetişdirmek”, *Servet-i Fünûn*, 27(677), İstanbul, 1 Nisan 1320 (14 Nisan 1904), s. 6.; *Güvercinlerle Muhâbere*, s. 219-220.

23 Bu hususta oldukça abartılı bazı bilgiler de verilmiş, örneğin güvercinlerden bir tanesinin kuşatma boyunca toplam 40.000 mektup taşıdığı ileri sürülmüştür. “Müsâlahadan bir az evvel Paris’e muvâsalat eden bir güvercin tek başına 40.000 kadar mektub nakl eylemişdir ki hakikaten şâyânı hayretidir.” “Avrupa’da Mevcûd Askerî Güvercinlikler Şebekeleri”, *Maârif*, 1(6), 27 Safer 1309 (2

Posta güvercinlerinin savaş sırasındaki bu önemli hizmetleri dolayısıyla Avrupa'da özellikle Fransızlar güvercin ile haberleşmeyi uzun yıllar aktif olarak kullanmışlardı. Ayrıca güvercinlerin savaşın seyrini değiştirebilecek derecede önemli bir unsur olarak görülmeleri üzerine, tüm Avrupa'da posta güvercinlerinin askerî savunmanın bir parçası haline getirilmesi için çalışmalar yapılacaktı. Ancak Fransa'daki tecrübelerle rağmen orada dahi askerî güvercinlik tesisi ancak 1877'de mümkün olabilmiş; Almanya (Prusya) 1870-1871 Savaşı sırasında kendisine karşı kullanılan güvercinlerin tesiriyle 1872'de kendi askerî güvercinliklerini kurmuş ve o dönem açısından ciddi sayılacak bir de bütçe tahsis etmişti. Rusya 1870'de, Avusturya 1875'de, İtalya ve Portekiz 1876'da, İspanya 1879'da ve İsviçre 1889'da kendi askerî güvercinliklerini kurmuşlardı. Belçika'da güvercin yetiştiriciliği ve güvercinle haberleşme çok yaygın olduğu için ayrı bir askerî güvercinlik tesisine gerek görülmemişti. Felemenkler de Belçikalılar gibi ayrı bir askerî birim kurmaya ihtiyaç duymamışlar, İngilizler ise askeriyede güvercinlerden faydalanmakla birlikte bunu ayrı bir birim haline getirmemişlerdi.²⁴

Avrupa'da güvercin postalarının en iyi şekilde kullanıldığı ve en kıymetli güvercinlerin haberleşme için istihdam edildiği yer olarak Belçika'nın Anvers şehrindeki güvercinlikler öne çıkmıştı. Anvers güvercinlerinin diğerlerine nazaran daha uzak mesafelerden kendi güvercinliklerini bulabildiği, Paris, Londra ve Amsterdam gibi uzak şehirlerden yuvalarına dönebildiği ve haberleşmeyi başarıyla sağladıkları ifade edilmektedir.²⁵

Avrupa'da posta güvercinleri ile ilgili yaşanan gelişmeler dönemin Osmanlı basını tarafından da takip edilmektedir. Aynı konuda Amerika'daki gelişmeleri de sütunlarına taşıyan gazete ve dergiler zaman zaman yabancı basından haber ve yorumlar tercüme etmekteydi. Zikredeceğimiz örneklerde görüleceği üzere güvercinle haberleşme kesinlikle önemli bir istihbarat yöntemi olarak kabul ediliyor, karşılaşılan kimi problemlerin aşılmasına çalışılırken güvercinlerden daha fazla istifade edebilmenin yolları aranıyordu. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde posta güvercinlerini sistemli bir şekilde kullanmaya başlayan Avrupa, haberleşmeyi daha güvenli ve sağlıklı hale getirmek ve güvercinlerden faydalanma yöntemlerini ilerletmek için

Ekim 1891), s. 85. Aynı olay, Almanca bir çalışmadan yapılan tercümede, elli yedi güvercinin Paris'e 100.000 mektup taşıdığı şeklinde anlatılmaktadır. "Muhâbere Güvercinleri – Ordu Hidemâtında Bunlardan Süret-i İstifâde", (Almanca'dan Çeviren: Mehmed Rüşdü), *Mecmûa-yı Ebuzzıya*, nr. 102, 3 Receb 1329 (30 Haziran 1911), s. 747.

24 *Maârif*, 1(6), 27 Safer 1309 (2 Ekim 1891), s. 86-90.

25 Münif (Paşa), "*Kebûter-nâme-i ber*", s. 487-488.

çalışmalar yapmaktaydı. Güvercin haberleşmesine zarar veren hususlardan birisi, güvercinlerin uçuş güzergâhında yırtıcı kuşların saldırısına uğramasıydı. İtalya’da bir kişi, posta güvercinlerinin uçarken yırtıcı kuşlardan korunmalarını sağlayabilmek için kanatlarının altına – iki buçuk gram ağırlığında - bir düdük yerleştirmiş ve bu düdüğün çıkaracağı sesle yırtıcı hayvanların ürkerek güvercinlere yaklaşamayacakları düşünülmüştü.²⁶ Fransa’da bir askerî doktor, güvercinin tüyünü burarak arasına çiçek aşısı yerleştirmiş ve güvercinin elli beş dakika uçarak gittiği diğer bölgeye aşı bozulmadan ulaşmıştı. Artık güvercinlerden sadece mektup yollama ve haberleşme amacıyla değil farklı alanlarda da yararlanılabileceği görülmekteydi.²⁷ Aynı yöntem sonradan Almanlar tarafından da denenmiş, bazı eczanelerde kullanılan posta güvercinleri ile reçetelerle birlikte bazı aşı örnekleri de gönderilerek, ilaçların başka bir yere güvercinle ulaşması sağlanmıştı.²⁸ Almanlar ayrıca güvercinlerden daha hızlı yararlanmak için çalışmalar yapıyorlardı. Berlin ile Viyana arasında bir güvercin yarışı tertip ederek, güvercinlerin uzun mesafe uçuşlarında ve hava değişimlerinde hızlarının nasıl etkilendiğini tespit etmeye çalışmışlardı.²⁹

Sonraki yıllarda yayımlanan başka bir haberde, Avrupa’da güvercinlerden daha fazla istifade edilmeye başlandığı, sadece tek bir yöne haber ulaştırmak amacıyla değil, güvercinlerin geldikleri yere tekrar dönmeleri öğretilerek karşılıklı haberleşme için de kullanıldıkları belirtilmiştir. Bunu sağlamak için kullanılan yöntem ise; güvercinin haber için uçurulmak üzere gönderildiği yeri – orada uçurulmamak şartıyla kafes içinde tutularak açıkta bekletilmek suretiyle – tanınmasının sağlanması ve kendi güvercinliğinde yediğinden daha güzel ve kaliteli yemlerle beslenmesiydi. Bu şekilde bir süre orada bekletilen güvercin, posta vazifesi ile uçurulduğunda yuvasına dönüyordu. Ancak kendi güvercinliğinde birkaç gün aç bırakılırsa – önceki uçuşundan dolayı yolu öğrenmiş ve gideceği evi de tanımış olduğu için – kendi güvercinliğinden uçurulduğunda tekrar kısa süre önce geldiği yere dönüyordu. Bu sayede de aynı güvercinle, tek yönlü değil karşılıklı haberleşme sağlanmış oluyordu.³⁰

Avrupa’da güvercinle haberleşme yöntemi yeni gelişmelere de sahne yaşanmak-

26 “Düdüklü Güvercinler”, *Maârif*, 2(51), 18 Haziran 1308 (30 Haziran 1892), s. 398.

27 “Muhâbere Güvercinleriyle Bir Tecrübe”, *Maârif*, 2(62), 27 Ağustos 1308 (8 Eylül 1892), s. 958.

28 “Muhâbere Güvercinleri – Ordu Hidemâtında Bunlardan Sûret-i İstifâde”, s. 748-749.

29 “Güvercin Yarışı”, *Maârif*, 2(84), 21 Şubat 1308 (5 Mart 1893), s. 93.

30 “Güvercin Postalarında Yeni Bir Terakki”, *Mecmûa-yı Edebiyye*, 1, 4 Haziran 1315 (16 Haziran 1899), s. 3.

neydi. Örneğin güvercinler deniz aşırı haberleşmede kullanılmakta, limanlar arasında uçan veya gemilerden çeşitli limanlara yollanan posta güvercinleri güvercinliklerine dönmeyi başarmaktaydılar. Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkeler, deniz üzerinden posta güvercinleri ile haberleşmeyi geliştirmek için çalışmalar yapmaktaydılar.³¹ *Mecmûa-i Edebiyye*'nin 1900 başlarına ait sayılarının birinde, deniz ortasındaki vapurlardan güvercinler vasıtasıyla karaya haber iletmenin artık kolay ve sıradan bir iş haline geldiği belirtiliyordu. Habere göre, Avrupa ile Amerika arasında gidip gelmekte olan ticari gemiler bir süredir güvercinler aracılığıyla karaya haber ulaştırmakta, karşılıklı haberleşme sorunsuz bir şekilde sağlanmaktaydı. Vapurlardan uçurulan 32 posta güvercininden sadece bir tanesi gideceği yere ulaşamamış, diğerlerinin tamamı menzillerine ulaşmışlardı. Bu gelişme üzerine Fransa Bahriye Nezâreti de kendi filolarında posta güvercinlerinden yararlanma kararı almış, gelecek ilkbaharda filolarının manevra yapacakları zaman, deniz üzerinden güvercin istihbaratının başarı sağlayıp sağlamayacağını denemek amacıyla her filoda birkaç posta güvercini bulundurulması için çalışma başlatmıştı.³²

Aslında deniz üzerinden posta güvercinleriyle haberleşme düşüncesi bu tarihten 10 yıl önce İspanya ve İngiltere'de düşünülmüş; İngilizler Manş Denizi yakınlarındaki bir güvercinlikten alınan posta güvercinlerini bir torpido ile Fransa sahiline denk gelecek bir şekilde denize açılarak bırakmışlardı. Güvercinlerin tamamı, sisli havaya rağmen deniz üzerinden güvercinliklerine dönmeyi başarmışlardı. Deniz yolları üzerinden güvercin aracılığıyla haberleşme sistemi İspanya'da da geçerliydi.³³

Avrupa'da giderek gelişen deniz üzerinden posta güvercini haberleşmesi tekniği Osmanlı aydınlarınca sonraki yıllarda tekrar gündeme getirilmişti. Sadece deniz üzerinden değil genel anlamda güvercin haberleşmesinde görülen gelişmeler Türkçe gazete, dergi ve mecmualarda yer bulmaya devam ediyordu. Almanca'dan tercüme edilerek 1911 yılında *Mecmûa-ı Ebu'zzıya*'da yayımlanan bir makalede, güvercin postalarının Avrupa'da artık Harbiye Nezâreti'ne bağlı modern kuruluş-

31 İsmail Zühtü, "Bahrî Muhâbere Güvercinleri", *Mecmûa-ı Fünûn-ı Bahriye*, 8, İstanbul, 31 Eylül 1312 (13 Ekim 1896), s. 309-320.; "Bahrî Muhâbere Güvercinleri", *Mecmûa-ı Fünûn-ı Bahriye*, 6/11, İstanbul, 31 Kanûn-ı Evvel 1313 (13 Ocak 1898), s. 262-263.

32 "Deniz Üzerinde Güvercin Muhâberesi", *Mecmûa-ı Edebiyye*, 33, 13 Kânûn-ı Sâni 1315 (25 Ocak 1900), s. 3.

33 "Seyyah Güvercinlerin Denizde Tecrübesi", *Maârif*, 2(27), 13 Şubat 1307 (25 Şubat 1892), s. 14.; "Muhâbere Güvercinleriyle Bir Tecrübe", *Maârif*, 2(62), 27 Ağustos 1308 (8 Eylül 1892), s. 958.

lar haline geldikleri belirtiliyordu. Askeriyeye bağlı güvercinliklerin dışında – yine askeriyenin denetiminde olmak üzere - kimi hususi cemiyetler tarafından da güvercinlikler tesis edilmekte,³⁴ bu cemiyetlerle Harbiye Nezareti çeşitli mukaveleler imzalayarak anlaşmakta ve savaş anında tüm güvercinler/güvercinlikler Harbiye Nezareti emrine alınarak ordu için kullanılmaktaydı. Ayrıca artık Almanya’da güvercinlerin göğüslerine iliştirilen ve alüminyumdan yapılan - ilkel bir tarzda dizayn edilmiş de olsa - bir makine sayesinde güvercinlerden çevrenin fotoğrafını almak için dahi yararlanılmaktaydı.³⁵

Osmanlı Devleti’nde Güvercin Yetiştiriciliği ve Posta Güvercinleri

Osmanlı toplumunda güvercin genel anlamda kutsal bir hayvan olarak görüldüğü için, toplum içinde güvercin yetiştiriciliği yaygın rastlanan bir durumdu. Anadolu’ya ilk gelen kimi din adamı ve dervişlerin güvercin kılığında dolaştıklarına dair efsaneler, halk arasında güvercinin kutsallığına dair inanışları kuvvetlendirmişti. Buna bağlı olarak hem halk arasında hem de Sultan ve çevresi dâhil olmak üzere idarecilerde güvercin besleme alışkanlığı ile sıklıkla karşılaşılmaktaydı.³⁶ Bu yüzden de Osmanlı ülkesinin birçok yerinde güvercinliklere rastlamak son derece doğaldı.³⁷ Ayrıca güvercinlerle ilgili edebî eserler ve yazılar bulunmakta; güvercin, edebiyatta ve toplumda bir övgü aracı olarak kullanılmaktaydı. Hatta aile hayatını öven birçok edebî metinde, güvercinler örnek figür olarak zikredilmekte ve güvercinin kutsallığına vurgu yapılmaktaydı.³⁸

34 Fransa’da benzer bir durumun söz konusu olduğu, bu yazıdan birkaç yıl önce Paris Sefareti tarafından Sultan II. Abdülhamit’e de bildirilmişti. Paris Sefiri Ziya Paşa 22 Ağustos 1895 tarihli telgrafında, Fransa’da posta güvercinlerinin Harbiye dâiresinde bulunmadığını, oranın kontrolünde bir cemiyet tarafından yetiştirildiklerini ifade ediyordu. *BOA. Yıldız Perâkende Evrakı – Elçilik, Şehbenderlik, Ataşemilîterlik (Y.PRK.EŞA.)* nr. 22/55.

35 “*Muhâbere Güvercinleri – Ordu Hidemâtında Bunlardan Süret-i İstifâde*”, s. 751.

36 Orhan Yılmaz, *Güvercin (Columba Livia) Yetiştiriciliği*, Veni Vidi Vici Yayınları, Ankara 2012, s. 51-56.

37 Sevilay Özer, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Posta Güvercinleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55(2), Ankara 2015, s. 177.

38 Ahmed Mîdhat, “Güvercinler”, *Dağarcık*, 1(4), İstanbul 1288 (1871/1872), s. 62-64.; “Güvercinler ve Kadınlar”, *Kadın*, 1(29), İstanbul, Mayıs 1325 (1909), s. 279-280. Osmanlı toplumunda posta güvercini kullanımı hakkında bilgi ve güvercinlerle ilgili örnek mânîler hakkında bk. Abdulkadir Emeksiz, *İstanbul Mânîleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2007, s. 139.

Kuruluşundan itibaren dönemin şartları içerisinde bir haberleşme ağı oluşturma çabasında olan Osmanlı Devleti’nde,³⁹ yaygın güvercin yetiştiriciliği ve güvercin kültürü ile birlikte, güvercinle haberleşme öncelikli olarak askerî ve siyasi haber alışverişinden ziyade ticarî amaçla kullanılmıştı. Ticaretin yoğun olduğu Bursa ve benzeri büyük vilayetlerden önemli ticarî haberler güvercinlerle diğer bölgelere aktarılmaktaydı. Ancak telgrafın kullanılmaya başlanması sonrası⁴⁰ ticaret amacıyla güvercin haberleşmesine gerek kalmamıştı. Aynı sıralarda güvenlik ve istihbarat amacıyla da posta güvercini kullanılmakla birlikte telgrafın kullanıma girmesi sonrası, artık çoğunlukla telgrafla haberleşmenin mümkün olmadığı veya muhasara tehlikesi taşıyan kale ve bölgelerle posta güvercinleri aracılığıyla haberleşme sağlanmaya çalışılmaktaydı.⁴¹ Örneğin bazı çalışmalarda, Diyarbakır’ın Osmanlı idaresine girişi sırasında bölge halkı ile Osmanlı kuvvetlerinin posta güvercinleri aracılığıyla haberleştikleri ve Diyarbakır’ın Osmanlı kuvvetlerince ele geçirilmesinin bu şekilde sağlandığı ifade edilmektedir.⁴²

Bununla beraber Osmanlı Devleti’nde posta güvercini kullanımıyla ilgili örgütsel ve sistematik bir düzen kurulmamıştı. Özellikle Saray’da ve devlet adamları arasında güvercinler çoğunlukla eğlence amaçlı, güvercinlere yönelik merak ve tutku ile beslenmekteydi. Saraylarda ve saraylara bağlı yerlerde güvercin dışında farklı hayvanlar da (yabani hayvanlar dâhil) beslenmekteydi.⁴³ Zaman içerisinde bu husus daha da gelişecek ve yaygınlaşacaktı. 19. yüzyılda, özellikle hayvanlara yönelik tutkusu ile bilinen Sultan Abdülaziz döneminde birçok Saray ve Kasır’da hayvanlar için bakım yerleri oluşturulmuştu ve Sultan çok sayıda güvercine sahipti. Çırağan Sarayı’nda arslanhane, farklı yerlerde kuşluklar, güvercinlikler ve tavusluklar

39 Erdal İlter, “Osmanlılarda İstihbarat (XIV. – XX. Yüzyıllar)”, *Avrasya Dosyası – İstihbarat Özel Sayısı*, 8(2), Ankara 2002, s. 240-241.

40 Osmanlı Devleti’nde elektrikli telgrafların kullanımı da ancak 19. yüzyıl ortalarında başlamıştı. Telgrafın Osmanlı sınırlarında kullanıma girişi hakkında bk. Roderic H. Davison, “Osmanlı İmparatorluğu’na Elektrikli Telgrafın Girişi”, (Çev.: Durdu Mehmet Burak), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 14, Ankara, 2003, s. 347-386.

41 Münif (Paşa), “Kebüter-nâme-i ber”, s. 488.; “Avrupa’da Mevcûd Askerî Güvercinlikler Şebekeleri”, *Maârif*, 1(1), 26 Muharrem 1309 (1 Eylül 1891), s. 10.

42 Orhan Yılmaz, *age.*, s. 56-57.

43 Feza Günergun, “Türkiye’de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş”, *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri (Prof. Dr. Ferruh Dinçer’in 70. Yaşı Anısına)*, (Ed. Abdullah Özen), Elazığ 2006, s. 185-195.

inşa edilmişti.⁴⁴ Kuşluklar ve güvercinlikler haricinde muhtelif hayvanlar için oluşturulan bakım yerlerinde oldukça farklı ve fazla sayıda hayvan bulunmaktaydı.⁴⁵

Posta güvercinlerine yönelik çalışmalar ise II. Abdülhamit döneminde yoğunlaşmıştı. II. Abdülhamit'in şehzadelik yıllarından itibaren muhtelif hayvanlarla birlikte güvercin de yetiştirdiği ve güvercinlere meraklı olduğu bilinmektedir.⁴⁶ Hatta II. Abdülhamit güvercin sevgisini kendilerinde bir aile geleneği olarak değerlendirmektedir.⁴⁷ Yıldız Sarayı'nda bir "Kuşluk-ı Hümâyûn" inşa ettiren Sultan, kimi zamanlar Avrupa'dan özel uzmanlar da getirterek güvercinler ve kuşlukları kontrol ettirip geliştirmeye çalışmış, ayrıca Saray ve diğer bölgelerdeki kuşluklarda bulunan güvercinlerin bakımı için birçok hademe görevlendirmişti.⁴⁸ Sultan'ın güvercinlere olan ilgi ve merakı, ilerleyen yıllarda posta güvercini kullanma amacına dönüşecek, Avrupa'daki gelişmeleri takiben Osmanlı topraklarında güvercinle haberleşme için çalışmalar yaptırtacaktı. Ayrıca İstanbul dışında farklı yerlerde de güvercinlikler tesis ettiren Sultan, - muhtemelen İstanbul ile bu güvercinlikler arasında haberleşme ağı tesis etmek için - buralardaki güvercinlerin bakımı ve güvercinliklerin durumu ile özel olarak ilgilenmişti. İstanbul dışındaki güvercinlikler arasında, Mahmudiye'de Çifteler Çiftlikat-ı Hümâyûnu içerisinde tesis edilen ile II. Abdülhamit'in iktidarının son dönemlerinde açılması için çalışmalara başlanan, Selanik'teki Hamidiye Ziraat Mektebi'ne bağlı Numune Çiftliği arazisinde bulunan güvercinlikler zikredilebilir.⁴⁹

44 Feza Günergün, agm., s. 195-218.; Diren Çakılcı, "Sultan II. Abdülhamid'in Hayvan Merakı: Yıldız Sarayı'nda Kuşluk-ı Hümâyûn Teşkilatı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 68, (2018/2), İstanbul 2018, s. 58.

45 19. yüzyıl içerisinde bazı dönemlerde Saray ve Kasır'larda bulunan hayvanların sayıları, bakım yerlerinin tamir ve onarımları hakkında tutulan keşif defterlerine örnekler için bk. *BOA. Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d.)* nr. 11809, 12813, 17125, 24406; *BOA. Hazine-i Hassa - İrâdele (HH.İ.)* nr. 73/12.

46 Diren Çakılcı, agm., s. 58-59.

47 Doktoru Atf Hüseyin Bey'in günlüklerinde II. Abdülhamit'in güvercin sevgisini şöyle ifade ettiği belirtilir: "... Güvercini pek severim.. Etrafta gezinip çiftleşmelerini seyretmeye insan doymaz.. Bizim ailede umumiyetle güvercin merakı, hayvan beslemek merakı vardır.. Birader (Padişah [Mehmed Reşad] için) de çok sever.. Diğer birader Vahdeddin Efendi'de de merak vardır.. Amcam Sultan Aziz'in de hayvanata merakı vardı..", M. Metin Hülâgü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri - Hususi Doktoru Atf Hüseyin Bey'in Hatıratı (1909-1918)*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 259.

48 Diren Çakılcı, agm., s. 61-72.

49 Güvercinliğin tesisine dair 28 Mart 1322 (10 Nisan 1906) tarihli Sadaret tezkiresi ve 18 Nisan 1322 (1 Mayıs 1906) tarihli irâde; *BOA. İrâde - Orman ve Maadin (İ.O.M.)* nr. 11/13 lef 2. Orman ve Maadin Nezâreti'nden Şûrâ-yı Devlet'e 22 Haziran 1322 (5 Temmuz 1906) tarihli tezkire;

Sultan’ın güvercin merakı ve posta güvercinlerini kullanmak istemesi yanında, konuyla ilgili batıdaki gelişmeleri yakından takip etmekte olan Osmanlı kamuoyunda da posta güvercinlerinin Osmanlı Devleti tarafından kullanılması gerektiği şeklinde bir beklenti vardı. Basında bu konuda yazılara rastlanmaktaydı. Ebüzziya Tevfik,⁵⁰ II. Abdülhamit’in saltanatının ilk yıllarında (1878 yılında) yayımlanan bir makalesinde, Osmanlı Devleti’nde de güvercinlerin askerî bir unsur olarak kullanılması gerekliliğinden ve bu hususun öneminden şu şekilde bahsetmekteydi:

“Devlet-i Osmâniyye Avrupa milel-i mütemeddinesi indinde muhasenâti fennen ve tecrübeten sâbit olan her d(t)ürlü bedâyi’-i harbiyyeyi kabûl ve taklîd eylediği cihetle şu güvercin postasını da nazar-ı ehemmiyete alarak levâzım-ı harbiyye adâdına idhâl ederse hem ecdadımızın mü’essir ma’rifetini yeniden ihyâ ve hem de zamânede lüzûm ve fâidesi mücerreb ve muhakkak olan bir vâsitâyı mülkümüzde ittihâz ve icrâ etmiş oluruz. Bâ-husûs ki yeniden güvercin tedarikine de hâcet yokdur. Çünkü merhûm Abdülaziz Hân zamânında ba’zı kasr-ı şâhânelerle hâss-ı hümayûn olan çiftliklerde pek çok güvercin var idi. Eğgerçi ânlar el-yevm mevcûd ise şu hizmeti ifâyâ kabiliyyetli olanları tefrik edilerek, usûl-i mahsûsâsına tevfikân ta’lim edilse ve bu sûretle alışdırılanları ordu mevki’lerine gönderilse her hâlde muhasenâtdan hâli olmaz.”⁵¹

Ebüzziya Tevfik’in de önerdiği şekilde, Sultan Abdülaziz döneminden beri bulunan mevcut güvercinleri yeterli görmeyen, hatta farklı türleri çiftleştirerek yeni türler elde etmeye çalışan II. Abdülhamit, hızlı bir şekilde posta güvercini sistemi tesis etmeye girişmemiş, öncelikle eldeki kaliteli güvercin sayısını artırmak için uğ-

BOA. Şûrâ-yı Devlet (ŞD.) nr. 536/37. Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi’nin 28 Kanun-ı Evvel 1322 (10 Ocak 1907) tarihli mazbatası; *BOA. Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO.)* nr. 2985/223836 lef 2. Güvercinliğin inşa ve tamir masrafları hakkında ilerleyen tarihlerdeki çeşitli yazışmalar için bk. Dâhiliye Nezâreti’nden Orman ve Maadin Nezâreti’ne 12 Haziran 1324 (25 Haziran 1908) tarihli tezkire; *BOA. BEO.* nr. 3345/250860 lef 1. *BOA. İ.O.M.* nr. 13/12.

50 Yeni Osmanlılar’ın önemli düşünürlerinden olan Ebüzziya Tevfik’in güvercinlerin haberleşme ve savaşta istihbarat amacıyla kullanılmaları konularında çeşitli yazı ve tercümeleri bulunmaktadır. Genel olarak hayvanlar ve hayvancılık hakkında da yazılar kaleme almış olan Ebüzziya, aynı zamanda kendisi de zaman zaman güvercin yetiştirmiştir. Ahmed Midhat, Sultan Abdülaziz döneminde Ebüzziya Tevfik ile birlikte Rodos’a sürgün edilmişlerini anlatırken, mahpus olarak kaldıkları yerde kendilerine hediye olarak getirilmiş olan güvercinler için Ebüzziya’nın odalardan birini güvercinlik haline getirdiğini ve güvercinlerle ilgilendiklerini anlatır. Ahmet Midhat, *Menfa*, (Hazırlayan: Nilgün Aydın), (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi), İstanbul Haziran 1975, s. 77.

51 Ebüzziya Tevfik, “Güvercin Postası”, s. 166. Aynı yazı için ayrıca bk. Sevilay Özer, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Posta Güvercinleri”, s. 181.

raşmıştı. Kişisel ilgisiyle birlikte posta güvercini olarak da kullanmak için dünyanın farklı yerlerinden güvercinler getirtmişti. Özellikle Londra ve Paris'ten Sultan sık sık güvercin getirtmekte, yeni ve sağlıklı türler tespit edildiğinde kendisine bilgi verilmesi ve o güvercinlerin de gönderilmesi için buralarda görevli Osmanlı yetkililerine tebligatta bulunmaktaydı.⁵² Sultan'ın güvercin getirttiği önemli yerlerden birisi de Amerika idi. 1883 yılında Washington Sefiri Tevfik Paşa'dan Saray'ın ihtiyaçları için bazı isteklerde bulunan Sultan, mobilya, tulumba ve tütün gibi taleplerinin yanında sefirden at ve güvercin de istemişti. Evcil ve yabancı güvercinlerin her birinin farklı türleri olduğunu belirten Sultan, farklı şehir ve bölgelerden ulaşılabilen her cinsten güvercinde birer çift gönderilmesini talep ediyordu. Yolda sağlam gelmelerini sağlamak için korunaklı sandıklara konulmalarını, sandıklardan sorumlu olmak üzere de orali bir nefer görevlendirilerek güvercinlerin İstanbul'a ulaşmalarının sağlanmasını istiyordu.⁵³ II. Abdülhamit'in sonraki yıllarda da yurtdışından olduğu kadar Halep, Konya ve Girit gibi Osmanlı vilayetlerinden de güvercinler getirttiği,⁵⁴ güvercinlerin bakımı ile ilgilenirken güvercin yetiştiriciliği ve posta güvercini kullanımı konularında yeni gelişmeleri takip ettiği bilinmektedir.⁵⁵ Bu konuda Avrupa'daki Osmanlı sefaretlerinden destek almakta, sefaret

- 52 Örneğin 1900 yılında Sultan'ın Londra'dan istediği güvercinlerin alınması ve İstanbul'a gönderilmesi hususunda yazışmalar için bk. *BOA. Hâriciye Nezareti Sefaretler - Londra Sefareti (HR. SFR.3)* nr. 494/2.
- 53 Washington Sefiri Ferik Tevfik Paşa'ya 30 Mart 1299 (11 Nisan 1883) tarihli muhtıra-i husûsiyye; *BOA. Y.PRK.EŞA.* nr. 3/53 lef 1. Amerika'da çok kıymetli güvercin türlerinin bulunduğu ve güvercin yetiştiriciliğinin son derece gelişmiş olduğu bilinmekteydi. Sonraki yıllarda basına yansıyan bilgilere göre, Amerika'da güvercin yetiştiriciliğinden – diğer ülke ve bölgelerde nazaran - oldukça yüksek kâr elde edilebilmekteydi. “Güvercin Beslemekten Edilecek Kâr”, *Servet-i Fünûn*, 24(620), 27 Şubat 1318 (12 Mart 1903), s. 342.; “Seyyah Güvercinler”, *Servet-i Fünûn*, 29(745), 21 Temmuz 1321 (3 Ağustos 1905), s. 153.
- 54 Çeşitli güvercinliklerde yetiştirilen güvercinlerin cins ve sayıları ile Sultan'ın vilayetlerden istediği ve İstanbul'a yollanan veya İstanbul'dan vilayetlere ve vilayetler arasında gönderilen güvercinler hakkında Yıldız Sarayı ile vilayetler arasındaki yazışmalara örnekler ve benzer konularla ilgili çeşitli vesikalar için bk. *BOA. Y.PRK.EŞA.* nr. 7/70, 9/22, 9/51, 9/54, 12/75, 47/20.; *BOA. Yıldız Perakende Evrakı Başkütâbet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.)* nr. 42/23.; *BOA. Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri (Y.PRK.SGE.)* nr. 11/75.; *BOA. Yıldız Perakende Serkumaluk Evrakı (Y.PRK.SRN.)* nr. 4/49.; *BOA. Yıldız Perakende Evrakı Hazîne-i Hassa (Y.PRK.HH.)* nr. 20/43, 35/77, 39/60, 40/18, 40/30.; *BOA. Yıldız Perakende Umûmi Evrakı (Y.PRK.UM.)* nr. 5/23, 14/27; 79/76.; *BOA. Yıldız Mülteveni Maruzat Evrakı (Y.MTV.)* nr. 66/13, 98/102, 126/45.
- 55 Toptaşı Rüşdiye-i Askeriyesi Fransızca hocalarından Yüzbaşı Necib Efendi tarafından kaleme alınan “Muhâbere-i Kebûter Risâlesi” dolayısıyla Necib Efendi'nin “Dördüncü Rütbeden Nişân-ı Âli-i Osmânî” ile taltifine dair Erkân-ı Harbiye Dâiresi'nin 8 Teşrin-i Evvel 1303 (20 Ekim 1887) tarihli mazbatası; *BOA. Y.MTV.* nr. 28/50 lef 2. Fransa'dan getirilen uzman Jombard'ın güvercin ve sâir hayvanların bakımları hakkında hazırladığı lâyhınının Sultan'a sunulduğuna dair 17 Ocak

çalışanlarından posta güvercinleri ile ilgili gelişmeler hakkında bilgi toplamalarını ve edindikleri bilgileri kendisine iletmelerini istemekteydi. Örneğin 1897 yılında, Fransız Mucit H. Declercq, güvercinler tarafından gönderilen haber mektuplarının daha sağlıklı ve güvenli bir şekilde iletilmesi için, güvercinlerin pençelerine takılacak ve içine haber mektuplarının yerleştirileceği bir tüp icat etmişti. Muhtemelen Paris’teki Osmanlı Sefareti’nin talebi üzerine Declercq, sefarete yazdığı bir arzuhalde tüplerin nasıl kullanılacağı ve posta güvercinleri ile haberleşmede sağlayacağı faydalar hakkında bilgiler vermiş, sefaret tarafından da bu bilgiler Sultan II. Abdülhamit’e iletilmişti.⁵⁶

Bu örnekler Sultan’ın güvercin konusundaki özel merakının haberleşme alanına evrildiğini ortaya koymaktaydı. Bununla birlikte Saray’a posta güvercini kullanımının devlet açısından mahzurlarını dile getiren jurnaller ulaşmaktaydı. Jurnal sahipleri, orduda posta güvercini yetiştirilmesinin, başkaları tarafından da her türlü gayrimeşru haberleşme için güvercin kullanımına sebebiyet vereceğinden, özellikle İstanbul ve civarında posta güvercini kullanımının fayda yerine zarara sebep olacağını belirtiyorlardı. Bu yüzden de sadece başkentte değil civar bölgelerde de güvercin yetiştiriciliğine müsaade dahi edilmemesi gerektiğini ifade ediyorlardı.⁵⁷

Bu endişelere dair somut örneklerle de karşılaşılacaktı. Özellikle Rusya’nın Osmanlı Devleti topraklarında haberleşme sağlamak için posta güvercini kullanma çalışmaları yaptığı tespit edilmişti. İstanbul’daki sefaret bahçesinde bir güvercinlik tesis etme hazırlıkları yaptığı anlaşılan Rusya yetkilileri, bu güvercinliğin sefaret çalışanları tarafından eğlence amaçlı olarak yaptırıldığını belirtmişlerdi. Fakat Osmanlı Devleti’nin Nikolayef Şehbender Vekili’nin verdiği bilgilere göre Rusya, Avrupa’da 1870’li yıllardan itibaren hızla gelişen posta güvercinleri ile haberleşme sistemini güçlü bir şekilde geliştirmek arzusundaydı. Bu yüzden de sadece

1899 tarihli tezkire; BOA. *Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.)* nr. 7/27. Ahmed Rıfat bey tarafından Fransızca’dan Türkçe’ye tercüme edilen “Ameli Güvercinlik” başlıklı risalenin Seraskerlik tarafından Sultan’a arzına dair 18 Nisan 1311 (30 Nisan 1895) tarihli tezkire; BOA. *Y.MTV* nr. 119/47. Mülâzım-ı Evvel Mehmed Hayri Efendi’nin telif ettiği “Seyyâh Güvercinler” isimli eserin matbu bir metninin Sultan’a arzına dair 23 Mart 1312 (4 Nisan 1896) tarihli tezkire; BOA. *Y.MTV* nr. 139/10.

56 H. Declercq tarafından Paris’teki “Türkiye Elçiliği”ne hitâben yazılan ve elçilik tarafından Sultan’a iletilen 5 Eylül 1897 tarihli Fransızca arzuhal; BOA. *Y.PRK.TKM.* nr. 40/11. Ayrıca arzuhalin Sultan’a iletilen Türkçe tercümesi; BOA. *Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.HR.)* nr. 24/74. Konuyla ilgili olarak Paris Sefareti’nden Hariciye Nezâreti’ne yazılan 7 Kasım 1897 tarihli tahriratın tercümesi; BOA. *Hâriciye Nezâreti İdâre Kalemi (HR.İD.)* nr. 2024/11.

57 BOA. *Yıldız Perakende Evrakı Maliye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.ML.)* nr. 12/63 lef 2.

İstanbul'da değil başka yerlerde de güvercinlikler tesis ettirmekteydi. 1870 yılında Rusya bir askerî posta güvercinliği kurmakla birlikte Avrupalıların çalışmalarını karşısında Rusya'nın askerî güvercinliği yetersiz durumdaydı. Rusya, ağırlıklı olarak Lehistan bölgesinde Varşova ve başka birkaç şehir ile haberleşme amaçlı kullanılan bu askerî güvercinlik sistemini artık genişletmek istiyordu.⁵⁸ Şehbender Vekili, sonraki benzer yazılarında da bu bilgileri gizli olarak elde etmeye çalıştığını, Rusya'da bu konuyla ilgili çalışmaların çok ciddi şekilde yürütüldüğünü ifade ediyordu. Askerî güvercinlikler için Rusya'da önemli bürokrat ve askerler görevlendirilmiş, İstanbul'da tesis edilecek güvercinlik için de Nikolayef'te bulunan Piyade 58. Alay'ın Yüzbaşılardan Grigorieff sorumlu tutulmuştu. Ayrıca Şehbenderlik Vekâleti birkaç ay sonra, İstanbul'daki Rusya Sefareti'nde görevli bir zabıtın Yüzbaşı Grigorieff'e yazdığı bir mektubu ele geçirmeyi başardıklarını bildirerek mektup hakkında da Hariciye Nezareti'ni bilgilendirmişti. Zabıtın Yüzbaşı Grigorieff'e hitaben, Beyoğlu'ndaki sefaret arazisinde bir güvercinlik tesisi için hazırlıklarını yaptıklarını, kendilerine güvercinlerin ve güvercinleri yetiştirmek hususunda gerekli bilgi ve önerileri içeren talimatnamenin iletilmesini beklediklerini yazdığı belirtiliyordu. Grigorieff ise yazdığı cevapta istenen güvercinleri ve bilgileri en kısa zamanda İstanbul'a göndereceğini ve gerekirse kendisinin de bizzat güvercinliğin tesisi ile ilgilenmek üzere İstanbul'a geleceğini ifade etmişti. İstanbul'a güvercinlerin Sivastopol'dan nakledileceği ve Osmanlı Devleti ile haberleşmenin kesilmesi durumunda güvercin postalarının kullanılacağı düşünülüyordu. Ayrıca Şehbender Vekili, kendisinin Yüzbaşı Grigorieff ile doğrudan görüştüğünü, (İstanbul'daki çalışmalarının farkında olduklarını vurgulamadan) genel olarak posta güvercinleri hakkında bilgi aldığını ve Grigorieff'in kendisine, istenirse "Osmanlı Askerî Güvercin Postaları Şubelerinin Tesisi" hususunda yardım edeceğini söylediğini belirtmekteydi.⁵⁹

Osmanlı yetkilileri, Rusya'nın posta güvercinleri ile İstanbul ve Karadeniz bölgesinde bir haberleşme ağı kurma faaliyetlerini denetlemeyi sonraki yıllarda da sürdürmüşlerdi. Osmanlı askerî birimlerinin istihbarat bilgilerine göre; Kerç, Kefe ve Sivastopol arasında bir posta güvercini ağı kurmaya çalışan Rusya, bu sayede olası bir savaşta veya gerekli görüldüğünde hızlı ve gizli haberleşmelerini kısa sürede gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Bu haberleşme ağının da bir şekilde Osmanlı

58 Nikolayef Şehbender Vekâleti'nden Hariciye Nezâreti'ne 23 Nisan 1892 tarihli tahriratun tercümesi; *BOA. HR.İD.* nr. 2024/1. *BOA. BEO.* nr. 248/18585 lef 4.

59 Nikolayef Şehbender Vekâleti'nden Hariciye Nezâreti'ne 14 Temmuz 1892 tarihli tahriratun tercümesi; *BOA. HR. İD.* nr. 2024/3. *BOA. BEO.* nr. 248/18585 lef 9.

toprakları ile alakalı çalışmalara işaret ettiği düşünülüyordu.⁶⁰ Bu endişeler sonraki yıllarda da sürecek, Karadeniz sahili ve Rusya’nın etkili olduğu diğer bölgelerde güvercinlerle ilgili gelişmeler dikkatle takip edilecekti. Rusya, Bulgaristan ve civar bölgelerde bulunan Osmanlı temsilcilikleri de sürekli konuyla ilgili olarak uyarılmaya devam edilecek, Osmanlı sınırlarına yönelik güvercin postası meselesine dair dikkatli olmaları istenecekti.⁶¹

Askerî Posta Güvercinleri Nizamnâmesi

II. Abdülhamit tahta geçtiği ilk yıllardan itibaren posta güvercinlerine yönelik ilgisini sürdürmüştü. Sultan, ülke içinde çeşitli bölgelerle posta güvercinleri aracılığıyla haberleşme sağlayabilmeyi ümit ediyordu. Telgraf ve telefonun birçok yerde kullanılamaması, zaten bu aletlerin olmaması veya güvenli bulunmaması gibi nedenlerle Osmanlı Devleti’nin çeşitli bölgelerinde posta güvercini sistemi kurulması için çalışma ve hazırlıklar yapılmaktaydı. Avrupa’nın bazı yerlerinde olduğu gibi Osmanlı sınırlarında da güvercin ile birlikte havadan herhangi bir saldırıya maruz kalmadan haber göndermek için kullanılan balonla haberleşme için de çalışma yapılmış, ancak bu yöntem de faydalı ve başarılı bulunmamıştı. Özellikle muhasara tehlikesi taşıyan kaleler ve uzak bölgelerde güvercin postalarının tesisi için çalışılmıştı.⁶²

Ancak tüm bu hazırlıklar sistemli bir çalışmanın neticesi değildi. Sultan, kişisel merakının da yönlendirmesiyle güvercinlikler tesis ettiriyor, bunlar aracılığıyla bir sistem kurmayı arzuluyordu. Rusya’nın Osmanlı topraklarında güvercinle haberleşme ağı kurma çalışmalarını engellemeye çalışmakla birlikte, Rus Yüzbaşı Grigorieff’in “Osmanlı Askerî Posta Güvercinleri” şubesi kurulmak istenirse yardım edebileceğini ifade etmesinden sonra II. Abdülhamit İstanbul’da bizzat kendisi bir

60 Dâhiliye Nezâreti’nden Seraskerlik’e 15 Ağustos 1314 (27 Ağustos 1898) tarihli tezkire; *BOA. BEO.* nr. 1185/88843. Serasker Rıza Paşa’dan Mabeyn Baş Kitâbet’e 23 Ağustos 1314 (4 Eylül 1898) tarihli tezkire; *BOA. Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK.ASK.)* nr. 143/61.

61 1902 yılında Bartın’da bir güvercinin kanadına yerleştirilmiş masura içinde ele geçirilen bir haber mektubunun tahkikine dair yazışmalar için bk. *BOA. BEO.* nr. 1881/141036, nr. 1881/141056. Aynı yıl Rusya’nın Şumnu’ya eğitilmiş güvercinler naklettiğine dair Seraskerlik’e iletilen bazı bilgiler; *BOA. BEO.* nr. 1920/143992.; *BOA. Yıldız Perakende Evrakı Hususi Maruzat (Y.A.HUS.)* nr. 434/57. Odessa ile Varna arasında haberleşme sağlamak amacıyla Rusya’nın, Bulgaristan’a güvercin yolladığına dair diğer bir istihbarat bilgisi; *BOA. Y.A.HUS.* nr. 433/69. Bulgaristan Fevkalade Komiseri Ali Ferruh Bey ile Sadaret ve Seraskerlik arasındaki yazışmalar; *BOA. Hâriciye Nezâreti Sefaretler – Sofya Sefareti (HR.SFR.4.)* nr. 380/65.

62 “Avrupa’da Mevcûd Askerî Güvercinlikler Şebekeleri”, *Maârif*, 1(2), 29 Muharrem 1309 (4 Eylül 1891), s. 23.

güvercin postası şubesi kurdurmak için daha fazla çalışma yaptırmaya başlamıştı. Sultan, öncelikli olarak Avrupa şehirleri ile İstanbul arasında böyle bir haberleşme ağı kurmak istiyordu ancak Rusya'nın İstanbul'da açmak istediği güvercinliğe kendisinin itiraz etmesi gibi diğer ülkelerin de Osmanlı Devleti tarafından kurulacak güvercin posta merkezlerine itiraz edip etmeyeceğini öğrenmek istiyordu. Hariciye Nezareti tarafından Avrupa devletlerinin başkentlerinde bulunan Osmanlı sefaretlerine hitaben yazılan 16 Ağustos 1893 tarihli ve 27 numaralı "mahrem" bir yazı ile sefirlerle İstanbul'da bir güvercin posta şubesi tesis edileceği bildirilmiş, haberleşmelerini bu şube aracılığıyla güvercinler üzerinden yapmalarını buldukları ülkelerin kabul edip etmeyeceği hususunda ve yine o ülkelerin posta güvercin şubeleri hakkında nezarete ayrıntılı bilgi vermeleri istenmişti. Sultan'ın öncelikli amacı, daha güvenli olduğunu düşündüğü posta güvercini ile haberleşme ağını resmî olarak kurup işletmektir. Ancak güvercin haberleşmesi ağırlıklı olarak – savaş halinde zorunlu haberleşme dışında - istihbarat bilgileri gibi gizli haberler için kullanıldığından başka bir ülkenin topraklarında bu tarz resmî bir haberleşme ağına izin verilmesi kolay değildi. Nezarete ilk cevap veren Roma Sefareti, öncelikli olarak İtalya'da posta güvercin şubelerini – Avrupa'da giderek yayıldığı şekilde – özel şirketlerin idare ettiğini belirtmişti. Hükümet bu şirketleri teşvik etmekte ve desteklemekte, ihtiyaç duyulduğunda da bu şubeler askerî birimler tarafından kullanılmaktaydı. Bununla beraber doğrudan askeriyeyle bağlı bir güvercin postası da bulunmaktaydı. Sefaret, İtalya'nın burada kurulacak bir posta güvercin şubesinin İstanbul'la haberleşmesine itiraz etmeyeceği kanaatindeydi. Zira İtalya'da farklı temsilcilikler şifreli telgraflar kullanabilmekte ve devlet bu özel haberleşmelere izin vermekteydi. Aynı şeyin posta güvercini kullanımı hususunda da geçerli olacağı düşünülebilirdi.⁶³ Ancak diğer yerlerden gelen bilgiler olumlu değildi. Rusya böyle bir şubeyi kabul etmeyeceği gibi Petersburg Sefareti'nin verdiği cevaba göre bu konuda bilgi alınmaya çalışılan Rus yetkililer posta güvercinlerini sadece ülke içinde kullandıklarını, civar ülkelerle bu tür bir haberleşme ağından haberdar olmadıklarını belirtmişlerdi.⁶⁴ Avusturya ve Macaristan'da ne dâhili ne de harici haberleşme için güvercin kullanılmadığı, bu hususun ülkenin Posta ve Telgraf Nezareti ile görüşülmesi gerektiği belirtilmekte, askerî kanunların güvercinle haberleşme ağı kurulması hakkında muhalif bir hüküm içermemekte olduğu

63 16 Ağustos 1893 tarihli yazıya cevaben Roma Sefareti'nin 23 Ağustos 1893 tarihli yazısı; *BOA. HR.ID.* nr. 2024/5.

64 16 Ağustos 1893 tarihli yazıya cevaben Petersburg Sefareti'nin 1 Eylül 1893 tarihli yazısı; *BOA. HR.ID.* nr. 2024/7.

vurgulanmaktaydı.⁶⁵ Güvercin postaları konusunda en gelişmiş ülke olarak kabul edilen Fransa’nın ise kendi topraklarında böyle bir şube tesisine izin vermeyeceği bildirilmişti. Güvercin postalarını, özellikle ülkede görülecek bir ihtilal veya kargaşa ile savaş esnasında aktif şekilde kullandığı vurgulanan Fransa’nın ülkede bu amaçla kullanılan güvercinlerin her yıl sayım ve kontrollerini yaptırdığı, devletin talimatı dışında güvercinlerin kullanılması durumunda ilgililerin cezalandırılması için meclise bir kanun lâyhası dahi sunulduğu belirtilmekteydi. Kendi hükümlerini ihlal edecekleri düşüncesiyle, başka bir ülkenin güvercin posta şubesi açmasına da izin vermeyeceği açıktı.⁶⁶ Fransa gibi güçlü bir posta güvercini ağına sahip olan Almanya’nın tavrı da Fransa’dan farklı değildi. Hatta aynı tarihlerde Almanya Baş Vekili tarafından savaş dönemlerinde posta güvercinlerinin kullanımına dair yeni bir kanun lâyhası hazırlanarak meclise sunulmuştu. Berlin Sefareti bu kanun lâyhasını da Hariciye Nezareti’ne ileterek, Almanya’nın konuya verdiği ehemmiyeti ifade etmişti.⁶⁷

Sultan pek olumlu olmayan bu cevaplardan sonra da güvercinlerle ilgili çalışmalar yaptırmaya devam etmiş ancak posta güvercin şubeleri tesisi için bir çalışma başlatmamıştı. Sarayda farklı güvercin türleri yetiştirmeye devam ediyor ve yeni güvercinlikler açmak için uğraşıyordu. Fakat askerî posta güvercini kullanımı için resmî uygulamalara, bu teşebbüsünden sekiz yıl sonra geçecekti. II. Abdülhamit’in 1901 yılında yayımladığı bir irâde uyarınca 1902 yılında yayımlanan “Askerî Muhâbere Güvercinleri Nizamnâmesi” ile Osmanlı Devleti de artık – Avrupalıların yaklaşık kırk yıl önce tesis etmeye başladıkları şekilde – bir posta güvercin şubesi tesis edecekti. Nizamnâme, Sultan II. Abdülhamit’in 16 Kasım 1901 tarihli irâdesi üzerine 1902 yılında neşredilerek yayımlanmıştı.⁶⁸ 19 madde ve 4 kısımdan oluşan nizamnâmenin ilk maddesinde ifade edildiği şekliyle güvercin postaları tesisinin amacı,

65 16 Ağustos 1893 tarihli yazıya cevaben Viyana Sefareti’nin 2 Eylül 1893 tarihli yazısı; *BOA. HR.İD.* nr. 2024/8.

66 16 Ağustos 1893 tarihli yazıya cevaben Paris Sefareti’nin 6 Eylül 1893 tarihli yazısı; *BOA. HR.İD.* nr. 2024/9.

67 16 Ağustos 1893 tarihli yazıya cevaben Berlin Sefareti’nin 22 Ağustos 1893 tarihli yazısına 4 Şubat 1894 tarihli zeyl; *BOA. HR.İD.* nr. 2024/10.

68 Nizamnâme metni, 1902 yılında Dâire-i Askeriyye Matbaası’nda basılan “Askerî Muhâbere Güvercinleri Nizamnâmesi” başlıklı kitapçığın ilk bölümünde yayımlanmıştı. İki bölümden oluşan kitapçığın ilk bölümünde “Güvercin Postalarının Te’sisi Hakkında Nizamnâme” başlığıyla zikredilen nizamnâme yayımlanırken, ikinci bölümde de “Güvercin Yetiştirilmesine Dâir Ta’lîmât” başlığı ile detaylı bir şekilde güvercinler ve nasıl yetiştirilmeleri/bakılmaları/egitilmeleri gerektiğine dair bilgiler yayımlanmıştı. “Güvercin Postalarının Te’sisi Hakkında Nizamnâme”nin tam metni için bk. Ek-1.

muhasaraya alınan kaleler ve istihkâmlar ile telgraf veya diğer haberleşme yolları kesilmiş karakollar ve denizde bulunan sefinelerin askerî birim ve merkezleri ile haberleşmelerini sağlamaktı.⁶⁹ Dolayısıyla güvercin posta şubeleri sadece savaş dönemlerinde kullanılmak üzere tesis edilecekti. Sultan'ın onay ve irâdesi sonrası posta şubeleri arasında haberleşme başlatılacak⁷⁰ ve bu şubeler büyüklükleri oranında sahip olacakları güvercin sayılarına göre dört sınıftan oluşacaktı.⁷¹

Güvercin posta mevkileri ile güvercinliklerin inşa edilecekleri bölgeleri, konuyla ilgili talimat uyarınca erkân-ı harbiye reisleri belirleyecekti. Ordulara bağlı olan güvercinliklerin bütçesi bağlı oldukları ordu bütçesinden, Tophane-i Âmire'ye bağlı olanlar da Tophane-i Âmire bütçesinden karşılanacaktı.⁷² İstihkâm ve kale komutanları ile diğer askerî yetkililer kendilerine bağlı güvercinlikleri yılda iki defa teftiş ederek, mevcut yapıların kontrolünü gerçekleştirecek ve sonuçları lâyhâ halinde bağlı oldukları kumandanlıklara sunacaklardı.⁷³ İlerleyen tarihlerde farklı bölgelere de güvercin postası tesisi lazım olduğunda ihtiyaç duyulan fazla sayıda güvercini yetiştirmek için alanında uzman bir müdürün nezaretinde bir güvercin deposu ihdas edilecekti.⁷⁴

İstihkâm dairelerine bağlı güvercinliklerde görevlendirilecek zabıtlar ve diğer görevliler vazife olarak müstakil, idarî olarak ise askerî telgraf bloklarının bir şubesi olarak addolunacaklardı.⁷⁵ Dört sınıftan oluşan şubelerin başlarında bulunmak üzere, sınıflarına göre belirlenmiş birer askerî yetkili bulunacak ve şube onun sorumluluğunda olacaktı. Sorumlu zabıtın yanında bir yazıcı birer de güvercinlerin beslenme ve bakımlarından sorumlu olacak üç nefer memur yer alacaktı. Bu görevliler, tercihen ülkenin güvercin yetiştirmekle ünlü bölgelerinden seçileceği gibi postaların kayıt ve hesap işlemlerini de yapacakları için okur yazar olmaları şarttı.⁷⁶ Şubelerde görevli zabıt ve memurlar, talimat uyarınca haberleşmenin sağlanmasından, muhasebe defterlerinin tanziminden, güvercinlerin yem, bakım ve tedavileri ile talim ve terbiyelerinden, alet ve edevâtın muhafazasından; yazıcılar

69 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 1.

70 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 2.

71 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 3.

72 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 4.

73 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 5.

74 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 6.

75 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 7.

76 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 8.

da kayıtların düzgün şekilde tutulmasından sorumluydular.⁷⁷ Zabit ve memurların terfi şartları ve masraflarının ne olacağı da belirlenmişti.⁷⁸ Güvercin postaları aracılığıyla yapılacak haberleşmeleri gerçekleştirmek üzere haber kâğıtlarının hazırlanması ve sonrasında bu yazıları okumaktan sorumlu olacak personeli yetiştirmek üzere, bu konuları bilen bir öğretmen nezaretinde güvercinler için oluşturulacak depoda posta memurlarına dersler verilecekti.⁷⁹

Güvercinlere verilecek yemlerin miktarı,⁸⁰ tanınmaları için her güvercine vurulacak damga ve numaraların nasıl verileceği,⁸¹ yemlerin tedariki gibi hususlar yine nizamnâme hükümleri ile belirlenmişti.⁸² Zabit ve memurlar tarafından tutulacak defter, cetvel ve hesap kayıtlarının hangi şartlarda nasıl tutulacağı da yine örnekleriyle birlikte izah edilmişti.⁸³

Nizamnâme hükümlerinden de görüleceği üzere, kurulması tasarlanan posta güvercini şubesi, - Sultan'ın daha önce tasarladığı şekilde genel bir haberleşme ağı olmanın aksine - Avrupa'da yoğun olarak kullanıldığı gibi, bir savaş esnasında başka türlü haberleşme imkânı bulunmayan bölgeler arasında irtibatı sağlamayı hedefliyordu. Ancak nizamnâmesi yayımlanmış olmakla birlikte böyle bir posta güvercini sisteminin kurulabildiğine dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Sonraki yıllarda yapılan benzer çalışmalar ve konuyla ilgili yazılan çeşitli yazılardan da böyle bir posta güvercini şubesinin kurulamadığı anlaşılmaktadır. Bu duruma, II. Abdülhamit'in son dönemlerinde içte ve dışta karşılaşılan farklı problemler dolayısıyla, istenirse dahi bu konuya odaklanılamamasının neden olduğu söylenebilir. Ayrıca Sultan'ın kendisi de böyle bir sistemi kurup işletmenin kâğıt üstünde belirlendiği kadar kolay olmadığını görmüştü. II. Abdülhamit'in çeşitli yerlerden getirttiği ve zamanla kendisinin de farklı türleri çiftleştirerek çoğalttığı güvercinlerden Saray'da bulunduranların bir süre sonra bakım ve kontrolü dahi problem haline gelmişti. Kendisinin de son zamanlarında güvercinlerle yeterince ilgilenememesi üzerine nadir cinslerin çoğu bozulmuştu. Abdülhamit'in tahttan ayrılması sonrası ise hayvanlarla ilgilenen görevliler de kalmadığı için güvercinlerin çoğu

77 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 9.

78 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 10-11.

79 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 12.

80 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 13.

81 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 14.

82 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 15.

83 Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme, m. 16-17-18-19.

dağıtılmıştı. Posta güvercini ağı kurmak bir yana, eğlence amacıyla tutulan mevcut güvercinliklerdeki güvercinleri koruyup beslemek dahi mümkün olmamıştı. II. Abdülhamit'in ardından gelen Sultan Reşad ve son Padişah Vahdettin'in de güvercinlere oldukça meraklı oldukları ve güvercin besledikleri bilinmekle birlikte⁸⁴ onların Saltanat dönemlerinde de posta güvercinlerinin kullanımı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti Aleyhine Posta Güvercini Kullanımını Engelleme Çabaları

Osmanlı Devleti'nin posta güvercinlerinden haberleşmede faydalanma çabalarının Birinci Dünya Savaşı sırasında da sürdüğüne dair örnek hadiseler var olmakla birlikte⁸⁵ savaş sırasında da devletin askerî posta güvercini kullandığı yönünde somut bilgilere sahip değiliz. Tersine, savaşın başından itibaren devletin kendisine karşı yürütülecek güvercin haberleşmeleri hususunda endişeli olduğu ve bu tür gelişmelere karşı önlem almaya çalıştığı görülmektedir. İlerleyen süreçte bu konuda somut örneklerle de karşılaşılmış, önlemlerin daha ciddi hale getirilmesine neden olacaktır. Savaş ile birlikte Osmanlı yetkililerinin ülke bütünlüğünü koruma ve güvenlik endişelerinin ciddi boyutlara çıktığı, yaşanan birçok gelişme ile açıkça görülmektedir. Savaş sırasında alınan birçok olağanüstü karar ve uygulama bu endişelere dair somut olayların yaşanması sonrası hayata geçirilmişti. Devletin en fazla endişe ettiği, önlem almaya çalıştığı ve hem orduyu hem de diğer kurumları zor durumda bırakacak en tehlikeli gelişmelerden saydığı hadiselerin başında casusluk geliyordu. Devlet, henüz savaşa dâhil olmadan önce – casusluk suçlarını da içine alan - Askerî Ceza Kanunu'na ek olarak çıkarılan geçici bir kanunla, askerî sırları ifşa, casusluk ve hainlik gibi suçlar işleyenler hakkında yeni cezaî yaptırımlar getirmişti.⁸⁶ Cezalarla birlikte casusluğu önlemek için çeşitli tedbirler de alınmaya

84 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi – Son Hatıralar*, İnkılâb ve Aka Kitabevileri Koll. Şti., İstanbul 1981, s. 49, 164. Daha önce de belirttiğimiz gibi II. Abdülhamit de Mehmed Reşad ve Vahdeddin Efendilerin güvercin merakından bahsetmektedir. M. Metin Hülagü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri – Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı (1909-1918)*, s. 259.

85 Örneğin güvercin yetiştiriciliğine ve güvercinliklerin nasıl olması gerektiğine dair Osmanlı Arşivi'nde bir örneği bulunan, Türkçe'ye tercüme edilmiş bir lâyhanın 31 Kânûn-ı Sâni 1332 (13 Şubat 1917) tarihinde tebyiz (temize çekme) işlemi ile tarihlendiği görülmektedir. Bu durumun posta güvercinleri ile ilgili yapılan çalışmalar açısından bir emare teşkil ettiği açıktır. Savaş sırasında tercüme ettirilen lâyhanın güvercinlik tesisi hakkında yapılan çalışmaların bir parçası olduğu düşünülebilir. Ancak yine konuyla ilgili somut örnekler bulunmamaktadır. Lâyhâ için bk. *BOA. HSD.AFT*. nr. 9/16.

86 Abdurrahman Bozkurt, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri

çalışılıyordu. Bu tedbirlerden birisi de Osmanlı Devleti aleyhine çalışan casusların güvercinlerle haberleşmelerine engel olmaktı. Savaşın başlamasıyla birlikte, farklı ülke ve cephelerde güvercinler aracılığıyla yapılan casusluklarla ilgili haberler duyulmaya başlanmıştı. Osmanlı Devleti’nin savaşa girişinin üzerinden bir aydan biraz fazla bir zaman geçtikten sonra Dâhiliye Nezâreti tarafından çeşitli vilayet ve mutasarrıflık yetkilileri bu konuda uyarılmışlardı. Yetkililerden, askerî faaliyet yapılan bölgelerde şüpheli şahısların evlerinde bulunan güvercinlerin itlaf edilmesi, bu tür şahısların güvercin beslemelerinin engellenmesi, buna rağmen güvercin beslemeye devam ederlerse Divân-ı Harb’e sevk edilmeleri istenmişti.⁸⁷

Posta güvercinlerinin Avrupa’da birçok cephede kullanıldıkları bilinmekteydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında güvercin istihbaratını yoğun olarak kullananlar yine Fransızlar olmuştu. Cephelerde Fransız keşif birlikleri yanlarında mutlaka posta güvercinleri de götürmekteydiler. Birçok cephede yapılan faaliyetlerde, güvercin haberleşmesinden son derece yararlı neticeler elde edilmişti.⁸⁸ Bazı bölgelerde ise casusluk amacıyla kullanılan güvercinler düşman birlikler tarafından ele geçirilmişti. Örneğin Almanya’nın batı cephesinde ele geçirilen bir Fransız çavuşunun güvercinlerle casusluk yaptığı tespit edilmişti. Bu olayın duyulması üzerine, benzer faaliyetlerin Osmanlı topraklarında da uygulanmasından endişe eden Osmanlı Hükümeti, tekrar çeşitli vilâyet ve mutasarrıflık yetkililerini uyararak, düzenli tahkikatlarda bulunmalarını ve güvercinlik bulunan bölgeleri askerî kumandanlıklara bildirmelerini tebliğ etmişti. Konunun ciddiyeti özellikle vurgulanırken, ayrıca bu tenbihâta uymayanlar hakkında kanûnî işlem yapılması istenmişti.⁸⁹

Ancak Osmanlı Devleti’ni posta güvercinleri konusunda endişeye düşüren esas ciddi olay yine 1917 yılında, doğrudan kendisine yönelik bir istihbarat faaliyetinin ortaya çıkarılması olmuştu. Filistin Cephesi’ne yakın bölgelerde faaliyet sürdüren

ve Güvenlik Algısı (1914-1915)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 36, Ankara, Güz 2014, s. 6-11.; Servet Avşar, “Birinci Dünya Savaşı’nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti’nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), Kasım 2018, s. 37-39.

87 Dâhiliye Nezâreti’nden çeşitli vilâyet ve mutasarrıflıklara 19 Teşrin-i Sâni 1330 (2 Aralık 1914) tarihli telgraf; *BOA. Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH.ŞFR.)* nr. 47/291. Ayrıca bk. Abdurrahman Bozkurt, “I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri ...”, s. 16.

88 Servet Avşar, “Birinci Dünya Savaşı’nda Casusluk Okulları”, s. 10-11.

89 Dâhiliye Nezâreti’nden çeşitli vilâyet ve mutasarrıflıklara 10 Mayıs 1333 (1917) tarihli şifre telgraf; *BOA. DH.ŞFR.* nr. 76/87. Aynı belge için ayrıca bk. *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da İstihbarat*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2017, Belge No: 136, s. 398-399.

ve İngilizler lehine çalışan Yahudi istihbarat örgütü NILI⁹⁰'nin Athlit'den Mısır'a (Kahire'ye) gönderdiği bir posta güvercini 1917 yılı Eylül ayında Osmanlı yetkililerince ele geçirilmiştir.⁹¹ Birçok farklı istihbarat örgütü ile birlikte NILI'nin de bölgede faaliyette bulunduğu bilinmekle birlikte somut olarak yakalanan bu güvercinle bu örgütün haberleşme şekline tanık olunmuştur.⁹² Hâlbuki NILI posta güvercinleri ile haberleşme sistemini uzun zamandır kullanmaktaydı. İngilizler, bölgeden düzenli bilgi alabilmek için, Kahire'deki yetkilileri ile Filistin bölgesindeki Athlit şehrindeki NILI mensupları arasında haberleşme ağı oluşturmak istemişler, bunun için de öncelikle bölgeye telsiz ve telgraf getirmek için uğraşmışlardı. Ancak aradaki uzun mesafenin telsiz ve telgraf haberleşmesine imkân vermeyeceği düşünülerek bundan vazgeçilmiş ve İngilizler tarafından getirilen posta güvercinleri NILI mensuplarına teslim edilerek güvercinlerle haberleşme sistemi kurulmuştur. Böylece NILI'nin elde ettiği istihbarat bilgileri bir gün içerisinde Kahire'deki İngiliz yetkililere ulaştırılabiliyordu. Örgütün posta güvercini kullandığının Osmanlı makamları tarafından tespit edilmesiyle birlikte güvercinlere karşı önlem çalışmaları daha da artırılacaktı.⁹³

Bu örneklerden de görüldüğü üzere Osmanlı Devleti savaş sırasında da önceki dönemlerde olduğu gibi daha çok posta güvercinlerine karşı kendini korumaya çalışmıştı. Herhangi bir bölgede veya cephede Osmanlı Devleti'nin sistemli olarak posta güvercini kullandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Herhangi bir askerî veya siyasî yetkilinin kişisel olarak posta güvercinleri ile herhangi bir haberleşme

90 "İsrail'in geleceği hiçbir zaman engellenemeyecektir" anlamındaki "Netzah Israel Lo Ishakere"nin kısaltılmış haliyle NILI olarak adlandırılan ve 1915 yılında kurularak Filistin ve Suriye bölgelerinde faaliyetlerde bulunmaya başlayan Yahudi istihbarat teşkilatının kurucuları Siyonist Yahudiler'di. Teşkilatın temel amacı, bölgenin İngiliz işgaline girişine destek olmak için İngilizlere istihbarat sağlamaktır. NILI ve faaliyetleri hakkında ayrıca için bk. Servet Avşar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları", s. 11-12.; Eliezer Tauber, "The Capture of the NILI Spies: The Turkish Version", *Intelligence and National Security*, 6(4), London 1991, s. 701-710.

91 Kate Dannies, "NILI and the Issue of Divided Loyalties in the Jewish Yishuv of Ottoman Palestine", *Jerusalem Quarterly*, nr. 68, Winter 2016, s. 18.

92 Bu güvercin de aslında tesâdüfen ele geçirilmiştir. Athlit şehrinin sahil bölgesinden birkaç kilometre uzaklıkta bulunan Caesara'daki Osmanlı Polis Müdürü kendi güvercinlerini beslediği sırada, güvercinleri arasında yabancı bir güvercin olduğunu fark etmiş, yakalayıp baktığında güvercinin ayağında bir silindirin içinde mesaj kâğıdını görmüştü. Mesajı çözememekle birlikte müdür diğer yetkililere de durumu bildirmiş ve bölgede Yahudi istihbarat örgütlerinin posta güvercini kullandıkları kesin olarak anlaşılmıştı. Osmanlı yetkililerinin bir posta güvercini ele geçirdiklerine dair haberin duyulması üzerine ise NILI'nin Athlit'teki yöneticisi Josef Lishansky diğer posta güvercinlerini öldürüp gömmüş ve yanındaki diğer rapor ve evrakları da imha etmişti. Necmettin Alkan, *Ortadoğu'da Casuslar Savaşı: NILİ*, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 84-86.

93 Necmettin Alkan, *age.*, s. 74-75.

sağladığına dair benzer bir bilgiye de sahip değiliz. Ancak Osmanlı topraklarında olduğu gibi savaşın diğer cephelerinde de savaşın sonlarına kadar farklı cephelerde posta güvercini kullanımı devam etmiş, hatta bazı güvercinler “kahraman” ilân edilerek, madalya dahi almışlardı. Bunlardan en meşhuru, savaşın sonlarına doğru, 1918 yılı Ekim ayı başlarında, Fransa-Almanya sınır bölgesindeki Meuse-Argonne taarruzu sırasında Almanlar tarafından kuşatılan bir Amerikan birliğinin kurtarılmasını sağlayan “Cher Ami” isimli güvercindi. Kuşatma bölgesinden uçarken yaralanan ve bir bacağına da kaybeden Cher Ami tedavi edilmiş, savaşın sonları bir generalin gözetiminde Amerika’ya götürülerek “millî kahraman” olarak tanıtılan bu güvercine “gazi” unvanı ve birçok madalya verilmişti. Ölümünden sonra tahnitlenen cesedi ise halen Amerikan Millî Tarih Müzesi’nde sergilenmektedir.⁹⁴

Cumhuriyet’e Geçiş Sonrası Posta Güvercinleri ile İlgili Çalışmalar

Millî Mücadele sonrası da Türkiye Cumhuriyeti, posta güvercinlerinden yararlanmak için çalışmalar yapmıştı. Gelişen teknolojik imkânlarla birlikte posta güvercinlerinin öneminin devam ettiği düşünülüyor, bunun için Türkiye’de de çalışmalar yapılması için hazırlanıyordu.⁹⁵ Ayrıca önceki dönemlerde posta güvercinleri ile ilgili faaliyetlerin yetersiz olması, bir hata ve eksik olarak değerlendiriliyordu. Güvercinle haberleşme, millî savunmanın önemli bir parçası olabirdi.⁹⁶

94 Cher Ami, Argonne Ormanı’nda kuşatılan 77. Amerikan Tümeni’ne bağlı 194 askerini kurtarılmasını sağlamıştı. Almanlar tarafından kuşatılan birlik, bir yandan da o bölgede olduklarını bilmeyen müttefik İngilizlerin bombardımanına maruz kalmıştı. Askerler, yanlarında bulunan üç posta güvercininden ikisini uçurmuşlar ancak iki güvercin de Alman birlikleri tarafından öldürülmüş ve haber mektupları yerine ulaşmamıştı. Son çare olarak Cher Ami de uçurulmuş, o da Almanlar tarafından vurulmuş ancak haber mektubunun takılı olmadığı bacağından yaralanan güvercin, yuvasına ulaşmayı başarmış İngiliz birliklerinin bombardımanının durdurulması ve Alman birliklerinin yarılması sağlanarak 194 asker kurtarılmıştı. Dünyanın farklı yerlerinde de savaşlarda faydalanılan güvercinler için çeşitli anıt ve sergiler bulunmaktadır. Hendrik Snyders, “More Than Just Human Heroes: The Role of the Pigeon in the First World War”, *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 43(2), 2015, s. 139-140.; Bhagyaxmi Das – Itishri Sarangi, “Voiceless Victims of War: An Absurd Truth”, *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, IX(1), 2017, s. 219.

95 Türk Hava Mecmûası’nda, 1927 yılında yayımlanan bir yazıda bu husus şöyle vurgulanıyordu. “Bugün medenî memleketlerde posta nakliyatı hemân hemân tayyareler vâsıtasıyla hava tarikiyle yapılmağa başlandığı hâlde ilk hava postacıları olan güvercinler ehemmiyetlerini kaybetmemişlerdir. Bil-hassa askerî sahâlarda muhâbere güvercinleri eski kıymetlerini fazlasıyla muhafaza etmişlerdir ...”, “İlk Hava Postacıları: Muhâbere Güvercinleri”, *Türk Hava Mecmûası*, 19, Ankara 1927, s. 12.

96 Türk Hava Mecmûası’ndaki aynı yazıda bu konu da şu şekilde dile getirilir. “... Memleketimizde

Cumhuriyet'e geçişle birlikte devletin posta güvercinleri ile ilgili Rusya ile de temasta olduğu ve posta güvercinleri için istasyon, malzeme vs. çalışmaları için Ruslarla işbirliğinde bulunduğu görülmektedir.⁹⁷ Millî Mücadele dönemindeki yakınlık dolayısıyla sonraki süreçte devam eden Türkiye ile Rusya'nın belli konularda ortak faaliyette bulunmaları durumunun bu konuda da devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Rusya ile olan iletişimle birlikte posta güvercinleri hususunda temel bilgilerin alındığı esas devlet yine bu konuda en gelişmiş devlet olan Fransa olmuştu. Türkiye'de posta güvercinleri ile ilgili çalışmalar esas olarak, Harbiye Nezâreti'ne bağlı Fen Kıtââtı ve ona bağlı Mevâki'-i Müstahkeme Müfettişliği ile Muhâbere Müfettişliği tarafından yürütülmekteydi. Posta güvercinleri ile haberleşme için yapılan çalışmalarla birlikte bu birimlere bağlı yayımlarda özellikle Almanca ve Fransızca'dan yapılan tercümelemlerle posta güvercinleri ile ilgili bilgiler de paylaşılmaktaydı. Türkiye'de posta güvercinleri ile ilgili literatürün temelini de büyük oranda bu dönemde bu birimler tarafından yapılan tercümelemler oluşturmaktadır. Örneğin 1925 yılından itibaren Fen Kıtââtı Mecmûası'nda posta güvercinleri ile ilgili birçok makale yayımlandığı gibi 1926 yılında aynı dergide Alman uzmanların güvercinlik tesisine dâir görüşleri tercüme edilerek yayımlanmıştı.⁹⁸ 1927 yılında Fransız bir uzmana, sabit bir güvercinlik için yapılması gerekenler, gerekli malzemeler ve güvercinliğin kullanımı hakkında plân ve krokileri de içeren bir kitapçık hazırlanmış ve Fen Kıtââtı tarafından bu konuda gerekli çalışmaların yapılması için kitapçık Türkçe'ye çevrilmişti.⁹⁹

Bu çalışmalar da hemen uygulamaya geçirilerek sistematik bir yapı kurulmasına da; ordu içerisinde posta güvercinlerine sahip olunduğu ve gerektiğinde kullanımı için güvercinlerin hazırlandığı anlaşılmaktadır. 1931 yılında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın da imzaladığı ve Maliye Vekâleti'ne iletilen bir kararname ile "orduda mevcut muhâbere güvercinlerini zehirli gazdan korumak usullerini tecrübe etmek üzere" güvercin maskeleri satın alınması istenmişti.¹⁰⁰

güvercin merakı sırf bir heves ve eğlence mâhiyyetinde kalmışdır ... Güvercinliğin millî bir spor şeklinde memleketimizde çoğalması vatan müdâfaası için mücib-i fâidedir. Bir gün bir güvercinin getireceği bir haber bir meydan muhârebesini kazanmağa vesîle olabilir ...", agm., s. 12-13.

97 Orhan Yılmaz, *age.*, s. 58.

98 Muhâbere Müfettişi Vekili Miralay Cemal, (Almanca'da Çeviren), "Muhâbere Güvercin Müesseselerinin Tanzîmi, Techizi ve Umûmî Mülâhazalar", *Fen Kıtââtı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 12, İstanbul, Ağustos 1926, s. 19-20.

99 *Bir Sabit Güvercinlik İnşâsı*, (Fransızca'dan Çeviren: Râif), Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyye Ta'lim ve Terbiye Dâiresi, Ankara 1927.

100 "Orduda mevcut muhâbere güvercinlerini zehirli gazdan korumak usullerini tecrübe etmek üzere

Olası bir savaş esnasında yaşanabilecek bombalamalar ve bunların yayacağı zehirli gazların güvercinlerin kullanımına nasıl etki edeceği anlaşılacak isteniyordu. İkinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte bu tür saldırılara karşı endişeler iyice artacak ve zehirli gazlara karşı ahaliyi korumak için de çeşitli önlemler alınmaya çalışılacaktı. Bu çalışmalarla orduda muhâbere güvercinlerinin mevcut olduğu anlaşılacakla birlikte, bir posta güvercini şubesinin sistemli olarak tesis edilmediği ise belli değildir. Devam eden kimi çalışmalara dair ulaşabildiğimiz vesikalar, ordu posta güvercinlerine sahip olup güvercinlerle haberleşme için çalışmalar yapsa da bunun bir şube ve istasyon şeklinde tesis edildiği konusunda soru işaretleri bırakmaktadır. Sonraki yıllarda, posta güvercini şubesiyle ilgili çalışmalar hakkında tekrar Rusya ile irtibata geçildiği görülmektedir. 1935 yılında Millî Müdafaa Vekâleti, güvercin istasyonu tesisinde gerekli kablo inşa malzemesi ile bir adet güvercin çadırının Moskova Ataşemiliterliği vasıtasıyla Rusya'dan satın alınması için hükümete müracaatta bulunmuştu.¹⁰¹

Bu talebin mevcut bir güvercin istasyonu ve şubesi için değil kurulması tasarlanan şube/istasyon için hazırlık veya deneme amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında hâlâ bir posta güvercini sistemi tesisi için çalışmalar yapılmaya devam edildiği görülmektedir. Bu çalışmaların tamamlanarak sistemli bir posta güvercini ağı oluşturulduğunu söylemek mümkün değilse de orduda bir dönem gerektiğinde kullanılmak üzere yetiştirilen ve eğitilen posta güvercinlerinin var olduğu açıktır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yapılan önceki çalışmalar gibi Cumhuriyet'e geçiş sonrası da bu konuda çalışmalar devam etmiş, ancak batıdaki örneklerine benzer bir merkez tesis edilememiştir.

mübayesine lüzum görülen bir adet xx güvercin maskesi ve teferruatının mahremiyeti hasebiyle, müzayede, münakasa ve ihâlât kanununun 18inci maddesinin Z fıkrasına tevfikân pazarlıkla mübayeası; Millî Müdafaa Vekâletinin 15/6/931 tarih ve x 820/6876 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekâletinin 22/6/931 tarih ve 7497/447 numaralı mütaleanesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 24/6/931 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur." 24/6/1931 tarihli kararname; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA.)*, Yer nr: 030,18,1,2 Fon Kodu: 21,46,08 lef 1. Vekâletler arası diğer yazışmalar; *Aynı Vesika*, lef 2-3-4. Aynı maskelerden on üç adet daha alımı hususunda 1/7/1931 tarihli benzer bir kararname ve yazışmalar; *BCA.*, Yer nr: 030,18,1,2 Fon Kodu: 21,48,01.

101 Millî Müdafaa Vekili Kâzım Özalp'ın Baş Vekâlet'e 11 Ekim 1935 tarihli yazısı; *BCA.*, Yer nr: 030,10,0,0 Fon Kodu: 51,336,16 lef 1. Satın alınacak malzeme ile ilgili bedelin ödenmesi hususunda Maliye Nezareti ile Baş Vekâlet arasındaki yazışmalar; *Aynı Vesika*, lef 2-3.

Sonuç

19. yüzyılda Avrupa’da güvercinlerin askerî haberleşme aracı olarak kullanılma-ya başlanmaları aslında bir zorunluluğun neticesiydi. Özellikle savaşlar sırasında muhasaraya alınan, telsiz ve telgraf hatlarıyla haberleşme imkânı tamamen sonlanan bölgelerin, dışarıyla ile irtibata geçebilmelerinin en kolay yolu güvercin kullanmaktı. 1870 yılında Paris’in Almanlar tarafından kuşatılması ve kuşatma sırasında güvercinlerden etkin olarak yararlanması da güvercinlerin daha sistemli olarak kullanılmaları için önemli bir örnek teşkil etmişti. Bu savaşı takip eden birkaç yıl içerisinde Avrupa ülkelerinin birçoğunun sistemli birer “askerî posta güvercin şubesi” tesis etmeleri, meseleye verilen öneme işaret eden diğer bir husustur.

Osmanlı Devleti’nde ise askerî posta güvercinleri kullanma düşüncesinin II. Abdülhamit döneminde yoğunlaştığı, Sultan’ın konuyla ilgili Avrupa’da yayımlanan birçok çalışmayı Türkçe’ye çevirttiği ve yine Avrupa’dan çağırılan çeşitli uzmanlara birtakım çalışmalar yaptırdığı görülmektedir. II. Abdülhamit gibi devlet mekanizmasını doğrudan Saray merkezli olarak yürütüp kontrol etmeye çalışan merkezî bir Sultan için posta güvercini kullanımının önemsenmesi şartıdır. Hızlı ve doğrudan haber almayı önemseyen II. Abdülhamit’in kurulacak bir posta güvercini sistemi ile jurnallere benzer şekilde özel haberleşme ağı geliştirmek istediği de düşünülebilir. Ancak Sultan’ın bu çalışmalarının uzun süre fiilî bir uygulamaya dönüştüğüne dair bir bilgi bulunmamaktadır. İktidarının son yıllarına doğru yayımlanan bir nizamnâme ile resmen posta güvercin şubelerinin düzenlenmesi için çalışmalara başlanmıştır. Fakat nizamnâme hükümlerinin uygulamaya geçtiğine dair de herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Hatta sonraki yıllarda benzer şekilde devam eden çalışma ve tartışmalar, konuyla ilgili fiilî uygulamaların hayata geçirilemediğini göstermektedir.

Bu durumun en temel gerekçesinin, Rusya başta olmak üzere farklı devletlerin Osmanlı topraklarında güvercinlerle istihbarat toplama faaliyetlerini önleme çabaları olduğu düşünülebilir. Devlet bir yandan kendisine karşı kullanılan posta güvercinlerine engel olmaya çalışırken diğer yandan kendisinin aynı yöntemi kullanmaya çalışması, engelleme çalışmalarını zaafa uğratabilirdi.

II. Abdülhamit döneminde bir problem olarak ortaya çıkan başka ülkelerin Osmanlı topraklarından güvercin aracılığıyla bilgi alması, Birinci Dünya Savaşı sırasında daha büyük bir tehlike olarak algılanarak ciddi güvenlik endişelerine neden olmuştu. Bu yüzden devlet zaman zaman belli bölgelerde güvercin yetiştiriciliğini

dahi yasaklamak mecburiyetinde kalmıştı. Osmanlı Devleti'nde bir türlü sistemli bir hale getirilemeyen askerî posta güvercini kullanma meselesinin Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle birlikte de sürdürölmeye çalışıldığı görölmektedir. Modern ve teknolojik gelişmelere rağmen posta güvercinlerinin 20. yüzyıl ortalarına kadar hem dünyada hem de Türkiye'de önemli bir alternatif istihbarat aracı olarak görölmeye devam edildiği anlaşılmaktadır. Hatta Avrupa'da askerî posta güvercini kullanımına İkinci Dünya Savaşı sırasında da rastlanacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nde de bir dönem orduda posta güvercinleri istihdam edilmiş olsa da bu güvercinlerin herhangi bir şekilde kullanıldıkları veya orduda bir posta güvercini şubesi tesis edildiğine dair veriler bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (İstanbul)

BEO. nr. 248/18585, 1185/88843, 1881/141036, 1881/141056, 1920/143992, 2985/223836.

DH.şFR. nr. 76/87, 47/291.

HH.d. nr. 11809, 12813, 17125, 24406.

HH.İ. nr. 73/12.

HR.ID. nr. 2024/1, 2024/3, 2024/5, 2024/7, 2024/8, 2024/9, 2024/10, 2024/11.

HR.SFR.3 nr. 494/2.

HR.SFR.4 nr. 380/65.

HSD.AFT. nr. 9/16.

İ.OM. nr. 11/13, 13/12.

şD. nr. 536/37.

Y.MTV. nr. 28/50, 66/13, 98/102, 119/47, 126/45, 139/10.

Y.A.HUS. nr. 433/69, 434/57.

Y.PRK.ASK. nr. 143/61.

Y.PRK.BŞK. nr. 42/23.

Y.PRK.EŞA. nr. 3/53, 7/70, 9/22, 9/51, 9/54, 12/75, 22/55, 47/20.

Y.PRK.HH. nr. 20/43, 35/77, 39/60, 40/18, 40/30.

Y.PRK.HR. nr. 24/74.

Y.PRK.ML. nr. 12/63.

Y.PRK.SGE. nr. 11/75.

Y.PRK.SRN. nr. 4/49.

Y.PRK.TKM. nr. 7/27, 40/11.

Y.PRK.UM. nr. 5/23, 14/27, 79/76.

**Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
(Ankara)**

Yer nr: 030,10,0,0 Fon Kodu: 51,336,16.

Yer nr: 030,18,1,2 Fon Kodu: 21,46,08.

Yer nr: 030,18,1,2 Fon Kodu: 21,48,01.

Dönemin Gazete ve Dergileri

Çil Horoz

Dağarcık

Fen Kitââtı Mecmûası

Kadın

Maârif

Ma'lûmât

Mecmûa-yı Ebuzziya

Mecmûa-yı Edebiyye

Mecmûa-yı Fünûn

Mecmûa-yı Fünûn-ı Bahriye

Muharrir

Musavver Cihan

Mütâlaa

Servet-i Fümûn

Türk Hava Mecmûası

Kitap ve Makaleler

Ahmet Mithat, *Menfa*, (Hazırlayan: Nilgün Aydın), (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi), İstanbul Haziran 1975.

Ali Nazîmâ, “Güvercin”, *Maârif*, nr. 1(26), 20 Recep 1309 (19 Şubat 1892), s. 412-414.

Alkan, Necmettin, *Ortadoğu'da Casuslar Savaşı: NİLİ*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dâire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2017.

Asaf (Muhâbere Yüzbaşısı), “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kitââtı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 1, İstanbul, Eylül 1341 (1925), Kıtâât-ı Fenniye ve Mevâki'-i Müstahkeme Müfettişliği ile Muhâbere Müfettişliği Yayını, İkdâm Matbaası, s. 24-27.

Asaf (Muhâbere Yüzbaşısı), “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kitââtı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 2, İstanbul, Teşrîn-i Evvel (Ekim) 1341 (1925), Kıtâât-ı Fenniye ve Mevâki'-i Müstahkeme Müfettişliği ile Muhâbere Müfettişliği Yayını, İkdâm Matbaası, s. 22-24.

Asaf (Muhâbere Yüzbaşısı), “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kitââtı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 3, İstanbul, Teşrîn-i Sâni (Kasım) 1341 (1925), Kıtâât-ı Fenniye ve Mevâki'-i Müstahkeme Müfettişliği ile Muhâbere Müfettişliği Yayını, İkdâm Matbaası, s. 24-26.

Asaf (Muhâbere Yüzbaşısı), “Güvercinler ve Muhâbere”, *Fen Kitââtı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 5, İstanbul, Kânûn-ı Sâni (Ocak) 1342 (1926), Kıtâât-ı Fenniye ve Mevâki'-i Müstahkeme Müfettişliği ile Muhâbere Müfettişliği Yayını, İkdâm Matbaası, s. 23-24.

Askerî Muhâbere Güvercinleri Nizamnâmesi - Güvercin Yetiştirilmesine Dâir Ta'limât, Dâire-i Askeriyye Matbaası, İstanbul 1318.

Avşar, Servet, “Birinci Dünya Savaşı’nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti’nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), Kasım 2018, s. 1-46.

Bozkurt, Abdurrahman, “I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 36, Ankara, Güz 2014, s. 1-44.

Cemal (Muhâbere Müfettişi Vekili Miralay), (Almanca’da Çeviren), “Muhâbere Güvercin Mü’esseselerinin Tanzîmi, Techîzi ve Umûmî Mülâhazalar”, *Fen Kitââtı Mecmûası*, Birinci Sene, Sayı: 12, İstanbul, Ağustos 1926, Kıtâât-ı Fenniye ve Mevâki’-i Müstahkeme Müfettişliği ile Muhâbere Müfettişliği Yayını, İkdâm Matbaası, s. 19-20.

Cemal (Muhâbere Müfettişi Vekili Miralay), “Yabancı Güvercinlik”, *Fen Kitââtı Mecmûası*, İkinci Sene, Sayı: 14, İstanbul, Şubat 1928, Kıtâât-ı Fenniye ve Mevâki’-i Müstahkeme Müfettişliği ile Muhâbere Müfettişliği Yayını, İkdâm Matbaası, s. 26-32.

Çakılcı, Diren, “Sultan II. Abdülhamid’in Hayvan Merakı: Yıldız Sarayı’nda Kuşluk-ı Hümâyûn Teşkilatı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 68, (2018/2), İstanbul 2018, s. 57-100.

Davison, Roderic H., “Osmanlı İmparatorluğu’na Elektrikli Telgrafın Girişi”, (Çev.: Durdu Mehmet Burak), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 14, Ankara, 2003, s. 347-386.

Dannies, Kate, “NILI and the Issue of Divided Loyalties in the Jewish Yishuv of Ottoman Palestine”, *Jerusalem Quarterly*, nr. 68, Winter 2016, s. 7-20.

Das, Bhagyaxmi – SARANGI, Itishri, “Voiceless Victims of War: An Absurd Truth”, *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, IX(1), 2017, s. 216-225.

Ebuzziya Tevfik, “Güvercin Postası”, *Muharrir*, 1(6), 1294 (1876), Mihran Matbaası, s. 163-167.

Emeksiz, Abdulkadir, *İstanbul Mânileri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2007.

Geçmişten Günümüze Posta, PTT Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2007.

Günergun, Feza, “Türkiye’de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş”, *I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri (Prof. Dr. Ferruh Dinçer’in 70. Yaşı Anısına)*, (Ed. Abdullah Özen), Elazığ 2006, s. 185-218.

Güvercinlerle Muhâbere (Transmission par pigeons voyageurs), (Fransız Mütihazası’nın notlarından tercüme ve nakleden Birinci Mülâzım Yusuf İzzeddin), *Jandarma Mecmûası*, Yıl: 4, Sayı: 16, 1 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928, Jandarma Matbaası, s. 219-238.

Gvyar, J., *Muhâbere Güvercinleri*, (Nakleden: A. Yumni), Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Ta’lim ve Terbiyesi Dâiresi, Ankara 1928.

Hülagü, M. Metin, *Sultan II. Abdülhamid’in Sürgün Günleri – Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey’in Hatıratı (1909-1918)*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003.

İlter, Erdal, “Osmanlılarda İstihbarat (XIV. – XX. Yüzyıllar)”, *Avrasya Dosyası – İstihbarat Özel Sayısı*, 8(2), Ankara 2002, s. 233-254.

İsmail Zühtü, “Bahri Muhâbere Güvercinleri”, *Mecmûa-ı Fünûn-ı Bahriye*, nr. 8, İstanbul, 31 Eylül 1312 (13 Ekim 1896), s. 309-320.

Mehmed Rüşdü (Almanca’dan Çeviren), “Muhâbere Güvercinleri – Ordu Hıdemâtında Bunlardan Sûret-i İstifâde”, *Mecmûa-ı Ebuzziya*, nr. 102, 3 Receb 1329 (30 Haziran 1911), s. 746-752.

Münif (Paşa), “Kebûter-nâme-i ber”, *Mecmûa-ı Fünûn*, nr. 12, İstanbul 1279 (1863), Cem’iyet-i İlmiye-i Osmâniye Matbaası, s. 485-488.

Özer, Sevilyay, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Posta Güvercinleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55(2), Ankara 2015, s. 167-188.

Râif (Fransızca’dan Çeviren), *Bir Sâbit Güvercinlik İnşâsı*, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Ta’lim ve Terbiye Dâiresi, Ankara 1927.

Snyders, Hendrik, “More Than Just Human Heroes: The Role of the Pigeon in the First World War”, *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 43(2), 2015, s. 133-150.

Tauber, Eliezer, “The Capture of the NİLİ Spies: The Turkish Version”, *Intelligence and National Security*, 6(4), London 1991, s. 701-710.

Uşaklıgil, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi – Son Hatıralar*, İnkılâb ve Aka Kitabevileri Koll.

Şti., İstanbul 1981.

Yılmaz, Orhan, *Güvercin (Columba Livia) Yetiştiriciliği*, Veni Vidi Vici Yayınları, Ankara 2012.

Yürekli, Tülay, “Zengiler ve Eyyûbîlerde İstihbarat”, *Türkiyat Mecmuası*, 27(2), 2017, s. 293-311.

EKLER

Ek 1: Güvercin Postalarının Tesisi Hakkında II. Abdülhamit Döneminde (1902 Yılında) Yayınlanan Nizamnâme¹⁰²

ASKERÎ MUHÂBERE GÜVERCİNLERİ NİZAMNÂMESİ

Fi 8 Şa'bân sene 1319 ve fi 3 Teşrîn-i Sâni sene 1317 tarihli irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhi üzerine tab' ve neşr edilmiştir.

Birinci Fasl**Güvercin Postalarının Te'sisi Hakkında Nizamnâme****Birinci Kısım****Güvercin Postalarının Sûret-i Te'sis ve Teşkilî ve Sunûfa Taksîmi**

Madde 1 – Askerî güvercin postalarının te'sisinden maksad taht-ı muhâsarada bulunan kılâ' ve istihkâmâtın ve hutû-tı telgrâfiyye ve muhâberât-ı sâiresi münkatı' olan karağolhâne ve blokhavzların îcâb eden mahâllerle ve limân ve boğazlardan keşif hidmetiyle gönderilen sefâinin limanlar ile ve harekât-ı askeriyye icrâ eden müfrezelerin kısm-ı küllîleriyle muhâbere edebilmelerini te'mîn eylemekden ibâretidir.

Madde 2 – Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye ve istihkâm dâirelerinin tensîb ve tasvîbi üzerine lede-l-arz şeref-sünûh ve sudûr buyurulacak irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûk-âne ile te'sis edilecek postalar beyninde muhâberâta beda' ve mübâşeret olunacaktır.

Madde 3 – Güvercin posta merkezleri dört sınıfa münkasım olup bu sınıflarda istihdâm olunacak güvercinlerin mikdârı muhâbere edecekleri şubâtın adedine göre ta'yîn olunur. Meselâ: Dört şu'be ile muhâbere edecek olan posta birinci sınıf addolunarak bin ve üç şu'be ile muhâbere edecek olanlar ikinci sınıf i'tibâr edilerek yedi yüz elli ve iki şu'be ile muhâbere edecekleri üçüncü sınıfdan olup beş yüz ve yalnız bir şu'be ile muhâberesi olanlar da dördüncü sınıf i'tibâr olunarak iki yüz elli güvercin mevcûd bulunduracaktır.

Madde 4 – Güvercin posta mevki'leri ile güvercinlik inşâ olunacak mahâllin intihâbı güvercinlerin ol bâbdaki ta'lîmâtına tevfiқан ta'lîm ve terbiye ve îâşe ve tedâvileri muâmelâtına ordû-yu hümâyûnlar erkân-ı harbiye re'isleri nezâret edeceklerdir. Güvercinliklere müteferri' bil-cümle masârifât ile buralarda istihdâm olunacak me'mûrîn ve efrâd mahsûsâtı mensûb oldukları ordû-yu hümâyûnlar bûdcesine idhâlen ve Tophâne-i Âmire'ye merbût

102 *Askerî Muhâbere Güvercinleri Nizamnâmesi*, Dâire-i Askeriyye Matbaasında Tab' Olunmuşdur, İstanbul 1318, s. 2-9.

olan kılâ' ve istihkâmâtta bulundurulacak güvercin postaları mesârîfi dahi Tophâne-i Âmi-re tahsîsâtı meyânından tesviye ve i'tâ edilecektir.

Madde 5 – İstihkâm ve kılâ'da bulunan güvercin postaları istihkâm ve kal'a kumandanlarının ve diğer mahâllerdeki postalar mensûbiyetlerine göre ordû-yu hümâyûnlarla nizâmîye veyâ redif fırkaları erkân-ı harbiye re'islerinin taht-ı nezâretlerinde olub senede iki def'a devr ve teftîşe çıkacak olan iş bu firka erkân-ı harbiye re'isleri fırkaları dâhilindeki bil-cümle postaları teftîş ve devlete âid edevâtın muhâfazasına ve ale-l-umûm umûrun hüsn-i cereyânına nezâret ederek meşhûdâtlarını lâyhalar ile iş'âr edecekler ve kal'a ve istihkâmâtta dahi iş bu teftîş vazîfesi mezkûr kal'a ve istihkâm kumandanlarına âid olacaktır.

Madde 6 – Sâye-i terakkiyât-vâye-i cenâb-ı mülûk-ânede ileride mevâki'-i sâirede dahi güvercin postaları te'sîsi lâzım geldiği zaman mezkûr postalara muktezi cins güvercin yetiştirilmek için bu san'atda mâhir ve mütehasıs bir müdürin nezâreti altında olmak üzere bir güvercin deposu teşkil ve ihdâs olunacaktır.

İkinci Kısım

Askerî Güvercin Postalarının Zâbitân ve Efrâd

Madde 7 – İstihkâm dâiresine merbût olmak üzere askerî posta güvercinliklerinde istihdâm olunacak iş bu zâbitân ve efrâd vazîfe cihetiyle müstakîl ve idâre husûsunda askerî telgraf bloklarının birer şu'beleri add ve i'tübâr olunacak ve telgraf bloku henüz teşkil edilmeyen ordû-yu hümâyûnlarda ise mezkûr blokların teşkiline kadar oralardaki istihkâm tabur veyâ bloklarına merbût olmak üzere yeniden intihâb ve ta'yîn kılınacaktır.

Madde 8 – Birinci sınıf postası fotoğraf san'atına aşinâ mülâzım-ı evvelin ve ikinci ve üçüncü sınıf postaları dahi kezâlik fotoğraf san'atına aşinâ mülâzım-ı sânilerin ve dördüncü sınıf postası dahi birer çavuşun taht-ı idâresinde olub beher iki yüz elli güvercin için yazıcı blok emîni veyâ bir onbaşı ile biri beslemek ve diğeri tahâret ve nezâfetlerine bakmak üzere iki nefer ki cem'an üç nefer ta'yîn olunacağından bunlar bâ-tercîh memâlik-i mahrûsâ-i şâhânenin güvercin yetiştirmekle me'lûf mahâlleri ahâlisinden ve kuşbazlık ve avcılık san'atlarıyla meşgûl bulunan efrâddan ahz ve intihâb olunmaları lâzım geldiği gibi bunların güvercin postaları kuyûdât ve hesâbâtını dahi îfâ edeceklerine nazaran be-heme-hâl okur ve yazarlardan intihâb edilmeleri meşrûtdur.

Madde 9 – Güvercin postaları zâbitân ve küçük zâbitâmı ta'lîmât mücebince posta umûrunun hüsn-i cereyânından ve muhâsebe defterlerinin tanzîminden ve muhâberâtdan ve bunların tahâretinden ve yem tevzi'inden ve güvercinleri ihtilâl ettirmek ve hastaları tedâvi ve âlât ve edavâtı muhâfazâ ve güvercinleri ta'lîm ve terbiye eylemek husûslarından ve yazıcılar dahi kuyûdâtın hüsn-i cereyânından mes'ûl tutulacaklardır.

Madde 10 – Güvercin postaları zâbitân ve küçük zâbitân ve onbaşı ve neferâtının terfi'leri

telgraf blokları zâbitân ve küçük zâbitân ve onbaşı ve neferâtı misüllü icrâ edilecektir.

Madde 11 – Güvercinlerin terbiye ve ta'limi için me'mûrlarının mesârifât-ı zâidelerine medâr olmak üzere iktizâ eden müteferrikalar mensûb oldukları ordû-yu hümâyûnlar ve yâhud Tophâne-i Âmire müteferrikasından tesviye olunacaktır.

Madde 12 – Ta'limât kısmında da beyân olunduğu üzere güvercin postaları vasıtâsıyla icrâ olunan muhâberâtta müsta'mel olan ve pelikula tesmiye olunan zarlar üzerine âlât-ı mah-sûsâsıyla yazı nakledüb sonra bu yazıları okumakda rûsûh ve melekesi bulunan zâbitâna ihtiyâc tabîi olduğundan vakt-i seferde icâb eden kal'alarda istihdâm olunmak üzere bu gibi zâbitân yetişdirilmesi elzem olmağla esâsen fotoğraf san'atına âşinâ posta zâbitânına bâlâda beyân olunan depoda bir muallimin nezâreti altında olarak bu misüllü husûsâtı öğretmelidir.

Üçüncü Kısım

Postaların Usûl-i İdâresi ve Güvercinlerin Beslenmesi

Madde 13 – Güvercinlerin beslenmesi için her güvercine yevmiye altmışar gram yem tah-sîs olunur. Yemin sûret-i terkibi ta'lim-nâmesi mücebince mevsime ve güvercinlerin sinn ve sıhhatlerine nazaran ta'yîn edilir.

Madde 14 – Güvercinlerin ta'lim ve terbiyesi ta'lim-nâmesi mücebince icrâ edilecek ve beher güvercin mensûb olduğu postanın tamğa ve numrosunu hâvî olacağından her postada güvercinliklerin ismiyle sıfırdan dokuza kadar numroyu ve terbiye görmüş olduğuna dalâlet etmek üzere (t) ve erkek ve dişî olduklarına alâmet olmak için (r), (d) harflerini hâvî lastik tamğalar bulunacaktır.

Madde 15 – Fazla güvercin ve ânların gübreleri merbutiyetlerine nazaran ya ordû-yu hümâyûn ve yâhud Tophâne-i Âmire müşiriyyetinden usûlî dâiresinde me'zûniyyet istih-sâliyle fûruht olunarak esmân-ı hâsılâsı îrâd-ı kayd edilecektir.

Dördüncü Kısım

Defâtir ve Cedâvil ve Hesâbât

Madde 16 – Güvercinliğe me'mûr olan zâbit ile çavuş ve yazıcı blok emîni ve onbaşların tutacakları defterlerden birincisi güvercinlerin kaydına mahsûs işâret defteri olub güvercinleri birbirinden tefrik etmek için bâlâda beyân olunan lastik tamğalar vasıtâsıyla kanatlarının dış tarafına yazılan güvercinliğin ismiyle sıra numrosu vaz' olunacağından güvercinler iş bu sıra numrosuyla mezkûr deftere kayd olunacaklardır. İş bu defter numûnesi zeylde (1) numrosuyla irâe edilmiştir. İkincisi mevcûd defteri olub postanın misâli olan güvercinlerle misâfireten diğer güvercinliklerden gelen güvercinler mukayyed olacağından iş bu defter yevmiye mevcûdunu irâe eder. Numûnesi (2) numrolu cedveldir. Üçüncüsü güvercinlerin

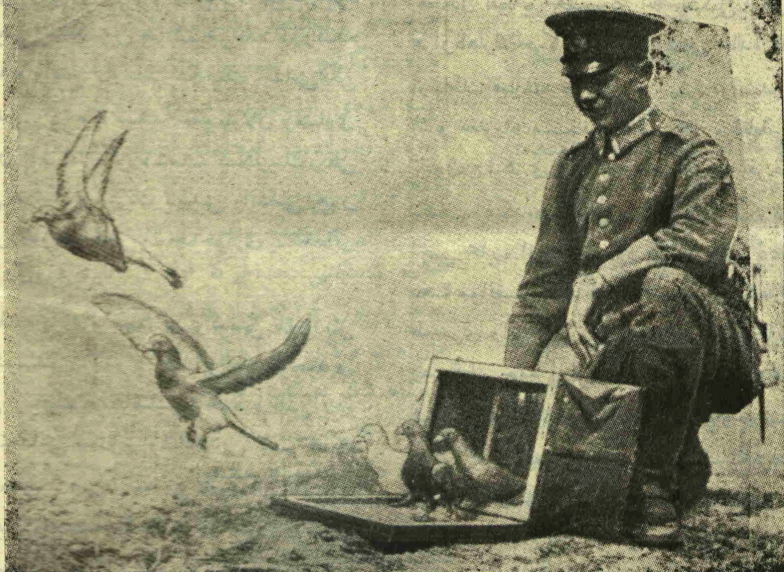
ihtilât etmesine ve yavrulmasına ve uçmasına dâir bil-cümle husûsâtı irâe eder. İş bu defter numûnesi zeylde (3) numro ile gösterilmiştir. Dördüncüsü her güvercinin münferiden icrâ eylemiş olduğu seyâhate dâir ma'lûmât-ı lâzimeyi irâe edüb zeylde (4) numro ile gösterilmiştir. Beşincisi küme ile icrâ olunan seyâhatlerin netîcesini iş'âr eyler ki numûnesi yine dört numrolu cedveldir. Altıncısı yevmiye vukûât jurnalı olup numûnesi (5) numrolu cedveldir. Yedincisi eşyâ-yı mîriyye defteri olup posta merkezi ve şu'belerce tanzîm olunacaktır. Sekizincisi îrâd ve masraf defteri olup taburlarca mer'îyy-ül-icrâ olan usûl mücebince tanzîm edilir. Dokuzuncusu mektûbların kaydına mahsûs defter olup numûnesi zeylde (6) numrolu cedvel ile gösterilmiştir.

Madde 17 – Güvercin postalarında mevcûd demir baş eşyâ ve edevât-ı mîriyye ile güvercinlerin mevcûdunu ve masarifâtını müş'ir cedâvil ol babdaki numûnelerine tevfikân posta me'mûrları tarafından tanzîm ve mülâhazâtlarını dahi derc ile her dört ayda bir kere ya mensûb oldukları ordû-yu hümâyûnlar erkân-ı harbiye re'islerine ve yâhud merbût buldukları Tophâne-i Âmire Müşiriyeti'ne takdîm edileceklerdir.

Madde 18 – Ber vech-i bâlâ posta me'mûrları tarafından tanzîm olunacak defâtîr devre çıkan erkân-ı harbiye ümerâ ve zâbitânı tarafından tedkîk edileceği gibi sene nihâyetinde dahi ihtiyâr edilen masarifât ile tutulan hesâbât taburlar hesâbâtını tefîşe çıkan hey'etler tarafından rü'yet olunacaktır.

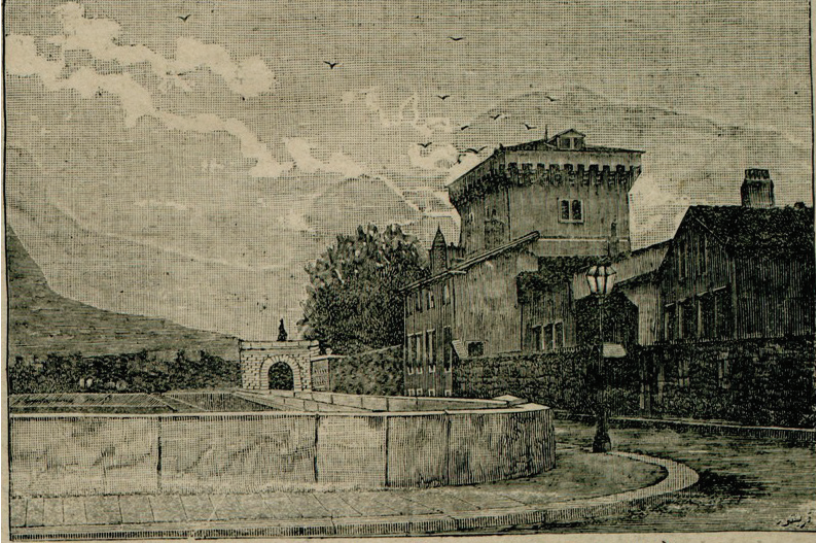
Madde 19 – Sene nihâyetinde posta me'mûrları taburların sene hesâbâtı icmâlleri misüllü icmâllerini bâ-tanzîm âid olduğu makama takdîm edilmek üzere mâ-fevkine vereceklerdir.

Ek 2: Posta Güvercinleri ve Cephe Güvercinlerin Yuvası Olarak Kullanılan Bir Sandık

Fen Kitâât Mecmûası, İkinci Sene, Sayı: 14, İstanbul, Şubat 1928, s. 26.

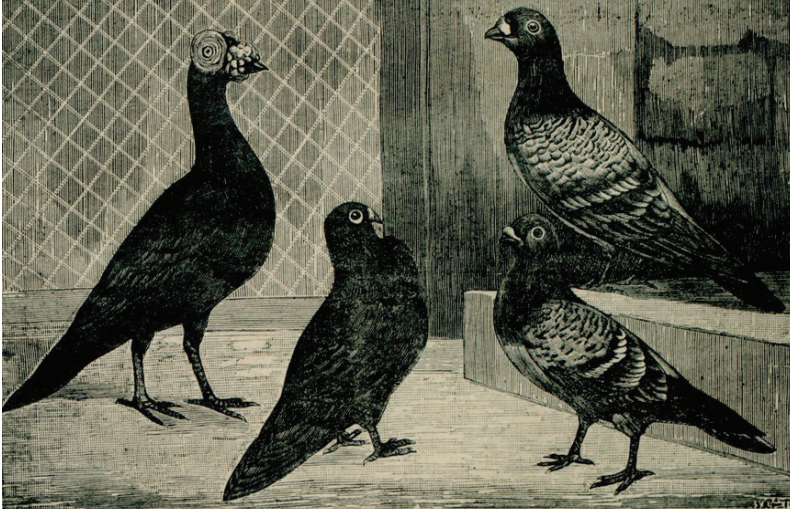
Ek 3: Fransa'nın Gargenville Kasabası'nda Te'sis Olunan Askerî Güvercinlik

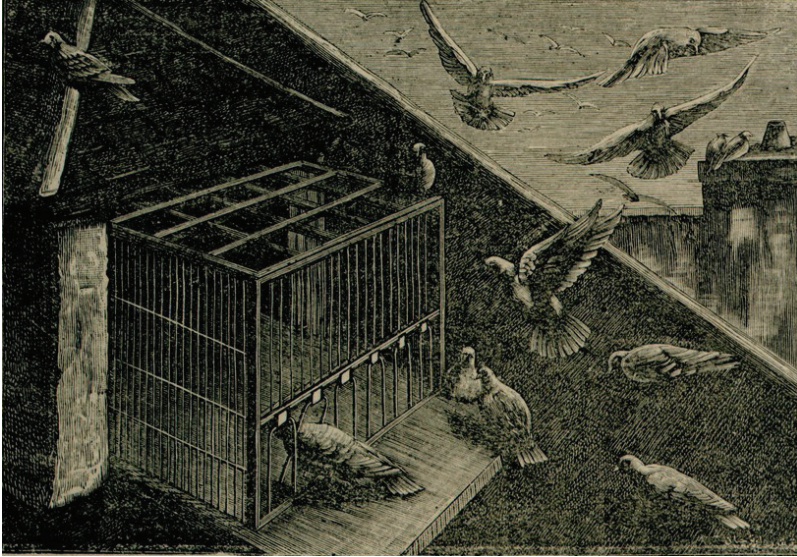
Maârif, 1(1), 26 Muharrem 1309 (1 Eylül 1891), s. 8.

Ek 4: Posta Güvercini Türlerine Örnekler

Sağdan İtibaren: Anvers Güvercini, Liège Güvercini, Boyun Bağlı Güvercin, İran Güvercini.

Maârif, 1(26), 20 Recep 1309 (19 Şubat 1892), s. 412.

Ek 5: Güvercinlerin Postahâneye Girmelerini Gösterir Resim

Maârif, 1(1), 26 Muharrem 1309 (1 Eylül 1891), s. 9.

Ek 6: II. Abdülhamit Döneminde Saray'a Bağlı Güvercinliklerde Bulunan Güvercin Türlerinden Bazı Örnekler

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Fotoğraf Albümü, 779/74-22

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Fotoğraf Albümü, 779/74-24

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Fotoğraf Albümü, 779/74-29

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Fotoğraf Albümü, 779/74-35